

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ
на тему: «КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ТЕМИ
«КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ» В
СУЧАСНІЙ ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ»**

Виконала: студентка
СОІз-21м групи
Спеціальності 014 Середня освіта
(Історія)
Вістовська О.О
Керівник: доц. Стефанюк Г.В.
Рецензент проф. Пилипів І.В.

Івано-Франківськ – 2021 р.

АНОТАЦІЯ

Вістовська Ольга Олегівна. Компетентнісний підхід у вивченні теми «Колабораціонізм у роки Другої світової війни» в сучасній шкільній освіті.

Дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта. Історія. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2021.

У дипломній роботі проаналізовано стан наукової розробки проблеми колабораціонізму у роки Другої світової війни. Розкрито основні риси вітчизняної та зарубіжної історіографії з вивчення історії колабораціонізму, також досліджена наукова література проблематики компетентнісного навчання у сучасній шкільній освіті. Охарактеризовано значення компетентнісного підходу як важливого елементу навчання та виховання учнів в школі. Визначено суть компетентнісного підходу, етапи його становлення в українській освіті, а також досліджено його типологію. Компетентності поділяють на два види: загальні та предметні. Також подається детальний опис одного із видів позакласних занять – факультативу. Охарактеризовану основну роль даного заняття, його ознаки та принципи за якими він працює. Подано декілька варіантів проведення занять на тему «Колабораціонізм у роки Другої світової війни», адже ми знаємо що дану проблему окремо не розглядають на уроці з історії, тому її доцільно вивчати на позакласних заняттях. Також наводяться приклади формування саме історичних компетентностей на факультативах з історії під час вивчення цієї теми.

Ключові слова: компетентнісний підхід, колабораціонізм, факультатив, предметні та загальні компетентності.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія проблеми.....	7
РОЗДІЛ 2. Компетентнісний підхід як важливий елемент у вихованні та навчанні учнів в сучасній шкільній освіті.....	29
РОЗДІЛ 3. Формування історичних компетентностей на факультативі з історії при вивченні теми «Колабораціонізм у роки Другої світової війни».....	44
РОЗДІЛ 4. План-конспект уроку з історії України	63
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність теми. Особливістю нашої сучасності є те, що людина, щоб реалізуватися в суспільстві, повинна вчитися практично все своє життя. Якість сучасної освіти, визначається не кількістю того, що дитина знає і чого вона навчилася в школі, а вміннями самостійно здобувати нові знання та використовувати їх на практиці у повсякденному житті. Теперішній час – це час змін у науці, техніці та освіті.

Сьогодні наше суспільство потребує змін, і таких же змін потребує і освіта. В Україні на даний момент діє концепція нової української школи. Саме за допомогою цієї концепції реалізується компетентнісний підхід у навчанні, суть якого полягає в тому, щоб отримані знання у школі діти застосували у повсякденному житті. В тому числі позитивним моментом загальноосвітньої школи є виділення годин для позакласних занять, таких як факультативи, історичні гуртки, клуби чи вечори.

Після того, як було проголошено незалежність України створилися нові, сприятливі умови для створення наукових досліджень, які б об'єктивно оцінювали історію українських земель в період Другої світової війни. Дуже швидко почало збільшуватися кількість авторів та публікацій, присвячених різноманітним проблемам української історії. Саме їхній інформаційний потенціал і нові підходи до вивчення історії Другої світової війни руйнують попереднє бачення нашого минулого та знецінюють висновки науковців інших століть, які справді не відповідають реаліям того часу. Використання нових методологічних підходів та способів допомогло науковцям опрацювати історіографічні та документальні джерела, і вже на сучасному етапі дозволяють всесторонньо досліджувати історію України. За таких умов зростає необхідність вивчення й проблематики колабораціонізму на території України впродовж 1939–1945 рр. На сьогодні дана проблема є всебічно дослідженою, але все ж таки вона не втрачає своєї актуальності, оскільки велика частина фактів довгий період замовчувалась або подавалась в завуальованій формі.

Проблематику колабораціонізму доцільно вивчати також й на позакласних заняттях у школі. Одним із видів таких занять є факультативи, де учні проявляють свої творчі та активні здібності і поглиблюють знання. Вивчення проблематики колабораціонізму дозволить учням більш детально дослідити причини і типи даного явища та визначити його головну суть.

Об'єктом дослідження є компетентнісний підхід у вивченні проблематики колабораціонізму в роки Другої світової війни та історичні компетентності, які формуються в учнів в процесі опрацювання вказаної теми .

Предметом дослідження є закономірності формування історичних компетентностей в процесі опрацювання проблеми колабораціонізму у роки Другої світової війни, а також особливості її вивчення в загальноосвітніх закладах освіти.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні та систематизації матеріалу з даної теми. Виходячи із означеної мети, авторкою дипломної роботи визначено наступні **завдання**:

- охарактеризувати дослідження явища колабораціонізму сучасними вітчизняними та зарубіжними істориками;
- дослідити значення компетентнісного підходу як важливого елементу навчання та виховання учнів у шкільній освіті;
- проаналізувати формування історичних компетентностей при вивченні проблеми колабораціонізму на факультативних заняттях з історії у загальноосвітніх закладах;
- узагальнити і систематизувати висновки.

Хронологічні рамки дослідження складають другу половину ХХ – початок ХХІ ст. Нижня межа позначена закінченням Другої світової війни і початком виходу в світ праць, в яких піднімалася проблема колабораціонізму. Верхня межа окреслюється сучасним періодом, який позначений опрацюванням означеної проблематики в закладах середньої освіти із застосуванням компетентнісного підходу як важливого елементу навчання.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, всебічності, об'єктивності та наукового вивчення. Відповідно до поставленої мети і завдання дипломної роботи, нами використано порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний та метод систематизації джерел. Дотримуючись проблемно-хронологічного викладу матеріалу, авторка використовує методи порівняльно-історичного та структурного-системного аналізу. Системний підхід до перехресного вивчення документів, їх вірогідності та репрезентативності, доповнюється методом широкого залучення аналізу фактичних даних. Усе це, на наш погляд, повинно забезпечити повноту та об'єктивність висвітлення теми дослідження.

Наукова новизна роботи полягає у спробі зробити на основі наявних матеріалів та історичних публікацій аналіз сприйняття колабораціонізму Другої світової війни та його інтерпретацію на уроках історії і факультативних заняттях в школі із застосуванням компетентнісного підходу як важливого елементу навчання і виховання учнів..

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що опрацьований і систематизований матеріал може бути використаний у різних напрямках. Основними з них є науково-дослідницькій діяльності (передбачає підготовку матеріалів до наукових конференцій), навчальній (суть полягає у використанні інформаційного потенціалу роботи у підготовці навчально-методичних матеріалів для вчителя історії) і практичній роботі (при проходженні педагогічної практики у середніх закладах освіти).

Структура роботи визначена метою і завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (122 позицій). Основний текст дипломної роботи викладений на 73 сторінках, загальний обсяг – 83 сторінки.

Розділ 1.

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Після затвердження незалежності України історична наука розпочинає більш детально досліджувати проблематику колабораціонізму, завдяки новим методологічним засадам. Велика кількість вчених-науковців приділяли увагу дослідженню даної проблеми, та створенню нових підходів для її тлумачення. Наприклад, історик О. Потильчак, який є одним з перших науковців, що вводить до наукового обігу термін «колабораціонізм», у своїй праці «Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944)» [71] проаналізував дану проблему в економічному аспекті. Автор стверджує, що розглядаючи проблему колабораціонізму, потрібно також враховувати ту, певну, конкретну історичну ситуацію, в якій опинився український народ, його причини та наслідки. Також О. Потильчак вказує, що термін «економічний колабораціонізм» потрібно розглядати як тільки господарська співпраця з нацистською владою. Він стверджує: «...розглядаючи український варіант економічного колабораціонізму потрібно звертати увагу на політичний чинник, а іноді і навпаки, співпраця людей з окупаційною владою у політичному, і є складовою економічного чинника...» [71, с. 23].

Також, даний автор, вказуючи причини співпраці українського населення із німецькою владою в економічній сфері, доводить, що переважно у таких випадках співпраця відбувалося вимушено, причиною ставав кризовий стан населення, та їхні життєві ситуації і умови, перед якими їх поставила окупаційна німецька влада. Тому автор вважає, що для цих осіб не потрібно відносити поняття «колабораціоністи», але вживати інші поняття як «вимушений» чи «добровільний» колабораціонізм.

Сьогодні багато дослідників, які вивчають проблему колабораціонізму, говорять, що у період існування радянської системи, дана тема замовчувалася, або скупі подавалася. Приклад такого наводить український історик В.Шайкан, яка стверджує, що у радянській історіографічній науці не існувало предмету дослідження колабораціонізму [100]. Історик та дослідник

історії Голокосту А. Подольський [66] у своїх дослідженнях зазначав, що у радянській науці проблема колабораціонізм проявлявся тільки у періоди переслідування та масового вбивства євреїв, німецькою владою. Також, потрібно не забувати про той факт, що саме проблема колабораціонізму була представлена у різних пропагандистських та публіцистичних радянських творах.

Саме релігійна сфера, була однією із таких, якій у радянській історіографії «приписували» колабораціонізм. Провідну роль у житті західноукраїнського населення відігравала Українська греко-католицька церква. Вона дуже впливала на свідомість місцевих мешканців, і тому стояла на засадах проти насадженню комуністичної ідеології. В той час УГКЦ та сам Андрей Шептицький були звинувачені у співпраці із нацистськими окупантами. Історики, які представляли радянську історіографію, завжди дотримувалися шаблонності та заідеологізованості у своїх працях, та старалися заплямувати авторитет церкви, вказуючи на її злочини під термінами – «зрада народу» та «співпраця із ворогом», це стосувалося співпраці із гітлерівським режимом. Серед таких дослідників варто вказати працю А. Біскупа «Проповідники ворожнечі» [5], у якій історик аналізує діяльність уніатської церкви, але вже із позиції радянської ідеології, тому вказує на антирадянський характер співпраці під час Другої світової війни на українських землях. Ще однією працею є «Дорогою ганьби і зради» [18] С. Даниленка, де подається роль уніатської церкви та митрополита А. Шептицького, а також описується та обґрунтовується ліквідація УГКЦ, причиною виражається її роль у співпраці із німецьким режимом та організацією українських націоналістів. У даній роботі церква представлена, як реакційна структура, яка віддалена від народу і являється зрадником.

Релігійна проблематика продовжується досліджувати і в інших працях українських істориків, які все ж таки намагаються спростувати теорії радянської історіографії. Наприклад, О. Сурмач у своїй праці «Греко-католицька церква у період німецького окупаційного режиму (1941–1944 рр.)»

[87] доводила те, що якщо на початку окупаційної політики УГКЦ і мала позитивні мотиви до режиму, то тільки через те, що цей режим змінив інший, більш тоталітарний. Дані припущення, авторка аргументує, такими фактами: «...українським священикам дозволялося вчити дітей, а місцевому населенню віддавалися культові споруди, такого не було за більшовиків...» [87, с.18].

Багато досліджень було приділено постаті митрополита А. Шептицького і його діяльності. Серед таких авторів можемо назвати О. Сурмач [87], Ю. Туркевич [91], В. Лаба [43]. Українські історики досліджуючи дану проблему, звертають увагу, що А. Шептицький писав численні листи-застереження та виявляв свої протести не тільки до радянської влади, але і до німецької. Митрополит всіляко закликав німецький режим не чинити злочини та вбивства як щодо євреїв, так і українського населення. Велику увагу автори приділяють благодійній діяльності А. Шептицького, і наводять дані та свідчення про переховування та допомогу євреям і місцевому населенню. Також у дослідженнях В. Туркевича [91], висвітлено той самий лист А.Шептицького до А. Гітлера, де він засуджує його політику та просить припинити її.

Сучасні дослідників при аналізі поняття «колабораціонізм» вказують на один із важливих аспектів – наявність чи відсутність держави. Наприклад історик Я. Дашкевич [19] вказує на інтерпретацію терміну «колаборант», і стверджує, що українське населення, якщо і співпрацювало із нацистами та на добровільних засадах, тому що: «... не маючи власної держави, співпрацювали з ворогом тільки з однією метою, для створення цієї – власної держави...» [19, с. 47].

Український історик М. Коваль у своїй праці «Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)» [34] не брав за суть розгляд проблеми колабораціонізму, тому що це не було серед об'єктів дослідження. Проте, автор дав характеристику поняттю «колаборант» і вказав, що тільки соціальні прошарки могли співпрацювати із німецьким режимом. Автор цитує: «...співпрацювати могли члени похідних груп ОУН, тому що, вони хотіли захопити великі міста й перетворити їх на центри підпільної діяльності. Але ж

німецькі спецслужби негайно припиняли діяльність цих організацій, зокрема Української Національної Ради у Києві чи Громадського комітету у Харкові...»[34, с.23].

Дослідник Я. Грицак у своїй праці «Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.» [17] також вказує на характер колабораціонізму, автор вважає що це співпраця місцевого населення із окупаційним режимом. Якщо говорити про співпрацю, як основне джерело існування, то автор стверджує, що для населення не стояло питання співпрацювати чи ні, а більш за все вони думали як їм вижити під час окупаційного режиму. Але науковець, все ж таки вважає, що саме співпраця давала гарантію вижити. Також автор наводить нам типологію колабораціонізму, він поділяє його на добровільний, вимушений, ідеологічний. Автор зазначає: «...що даний режим навіть приречених на знищення євреїв заставив створити юденрати та поліцію для того, щоб виконувати німецькі розпорядження, що стосувалися гетто. Отже, колаборація не обов'язково означала солідарність з ідеологією і практикою фашизму....» [17, с. 232 – 234].

Дослідник колабораціонізму О. Романько, в своїй праці «Крым в период немецкой оккупации. Национальные отношения, коллаборационизм и партизанское движение. 1941–1944» [73] вказує на те, що колабораціонізм – являв собою співпрацю на добровільних засадах, яка мала на меті створити свій політичний режим та відновити державу. Також дослідник подає класифікацію даного явища. Існували такі типи колаборації: військова, політична, побутова, адміністративна, інформаційна та економічна. Якщо говорити про співпрацю на українських землях, то автор називає з перелічених політичну, побутову та економічну, які в свою чергу мали підстави на існування.

У його іншій праці «Немецкая оккупационная политика на территории Крыма и национальный вопрос (1941–1944)» [74] де автор досліджував співпрацю кримських татар з німецькими окупантами, він вказує на існування кримськотатарських мусульманських комітетів, які і були ініціаторами

співпраці. Дослідник стверджує, що саме ці комітети і були основним центром прояву колабораціонізму на території Криму, тому називає їх профашистськими організаціями. Наводить приклад такого комітету: «...у статуті Сімферопольського мусульманського комітету, наголошується основна мета організації – допомагати німецькій владі на місцях в усіх її видах діяльності. Сама наша організація поділялася на комітети, які займалися різними видами діяльності: боротьба з радянськими партизанами, пропагандистська та ідеологічна, допомога добровольцям...» [74, с. 87 - 89].

В. Шайкан [100] можна вважати однією із найвідоміших дослідників-істориків, яка працювала над проблемою колабораціонізму у сучасній вітчизняній історіографії. Адже саме у її науковій спадщині є багато праць, присвячених даній темі. Проаналізувавши працю «Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причин виникнення, особливості, масштаби» [97], ми можемо побачити, як авторка тлумачить термін колабораціонізм: «...це складне, багатогранне явище, яке виникло при взаємодії населення з окупаційною владою...». Говорячи про таку співпрацю на території українських земель, потрібно наголосити, про її не визначеність. Авторка також стверджує, що: «...колаборант – той, хто чинить свідомо, і не на благо власній державі...» [97, с. 15].

Щодо видів колабораціонізму, то під час Другої світової війни в Україні проявлялися різні його види, зокрема, побутовий, військовий, економічний, та політичний. Історик В. Шайкан досліджуючи і види колабораціонізму, стверджує, що тільки сама окупаційна влада регулювала поведінку місцевого населення, адже воно співпрацювала як за для комфорту, так і від страху перед режимом.

У своїй спільній праці Валентин та Валентина Шайкан «Ідеологічні рудименти і український національно-визвольний рух» [101] автори, звернули увагу на причини співпраці українського населення із німцями, і вказали що співпраця була заохочувальна та поширювалася на населення навмисно, для того, щоб режим мав вплив на місцях, і психологічно навіював їм страх.

Важливу увагу автори звернули на таку особливість нашого народу, це не існування держави. Дослідники стверджують, що завжди в таких суперечливих проблемах потрібно звертати увагу на наявність незалежної держави, адже сама суть терміну «колаборант», той що чинить шкоду своїй державі. Український народ, в той час не мав власної держави, і існував так би мовити, в окупації двох тоталітарних режимів. Автори наголошують: «...потрібно з найбільшого зла вибрати найменше...» [101, с. 372 – 373].

Проаналізувавши ще одну із праць В. Шайкан «Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни» [100] можемо побачити, що авторка досліджує різні види колаборації, серед яких і регіональні. Також вона подає новий термін у своїй праці – «пособництво». Пояснюючи його, як співпрацю із ворогом на добровільних чи вимушених засадах, із метою закріплення окупаційного режиму на даній території. Проводячи паралелі між поняттями «пособництво» і «колабораціонізм» можна вказати, що відрізнити дії людей у двох цих поняттях, дуже складно, але все ж таки вона вважає, що «пособництво» відноситься більш до регіонального виду колабораціонізму. Авторка також, виділяє трудовий вид діяльності місцевих людей, адже вважає що вони мали ряд свої причин щоб залишитися на власній території із режимом і співпрацювати з ним. Таких людей, дослідниця, вважає не потрібно відносити ні до одного із понять, адже вони не чинили ніякого злочину проти своєї держави, а тільки намагалися вижити в тих складних умовах. Авторка влучно про це розповідає у своїй праці: «...що колабораціонізм не міг не бути присутнім в умовах гітлерівському режиму. Люди співпрацювали з німцями не через їхню ідеологію, а через не прийняття більшовизму, і для того, щоб вижити у цих екстремальних умовах...» [100, с. 15].

Історики О. Гісем та О. Мартинюк у своїм дослідженні «Голокост в Україні (1941–1944)» [11] дають визначення самому поняттю «колабораціонізм», як співпраці окремих осіб, урядів чи місцевого населення із окупаційною владою під час Другої світової війни. Автори виділяють і види

співпраці: політичний, адміністративний, військовий та релігійний. Проаналізувавши їхні дослідження, можна побачити, що українському населенні не всі типи колабораціонізму були притаманні.

Звернув увагу на регіональний колабораціонізм історик І. Дерейко у своїй праці «Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 роки)» [21]. Автор вивчав дану проблематику із військової співпраці та участі місцевого населення в рядах німецької армії та поліції. За його словами, національний склад колаборантів був різноманітний, туди входили як українці, так і білоруси, поляки, росіяни, кримські татари. Науковець також надає нам статистику: «..близько 1.5-3 мільйони громадян СРСР входили у підрозділи збройних сил німецького режиму..» [21, с.103].

У іншій праці «Колабораціонізм, поняття» [20] історик І. Дерейко тлумачить термін «колабораціонізм», співпраця добровільній основі місцевого населення з німецькими окупантами. Також він, як і інші історики проводить типологію цього явища та вказує на такі типи колаборації: адміністративний, політичний, економічний та військовий колабораціонізм. На думку дослідника на українських землях, «...найбільше розповсюдженими були військовий та політичний колабораціонізм, оскільки політичні рухи українських націоналістів були придушенні німецькою армією...»[20, с. 440 – 441].

Одним із дослідників української колаборації був історик В. Орлянський, який у своїй праці «Деякі особливості української колаборації в роки Другої світової війни» [61] спирався для тлумачення терміну «колабораціонізм» на практику європейських країн. Автор вказував, що в європейській країнах це поняття має певну асоціацію із маріонетковим урядом у Норвегії, який мав велику підтримку серед місцевого населення. Якщо говорити про українську ситуацію, то маріонеткового уряду тут не було, але ось спроби співпрацювати існували. Тому автор вдало наголошує: «...що український колабораціонізм не був складовою європейського, і ніяк не входив у його параметри. Тому, що ні в одній з європейських країн не було такого, важкого морально-психологічно розпаду. Українське населення переходячи з однієї окупації до іншої, не мали

жодного бажання захищати інтереси якогось режиму, а якщо і співпрацювали то тільки для того, щоб зберегти собі життя...» [61, с. 206 - 207].

Дослідник даної проблеми В. Дзьобак у своїй праці «Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни» [22] проаналізувавши характеристики колаборації українського населення та російського, говорив, що потрібно завжди звертати увагу на чинник існування держави, якої в українців не було. Тому автор наголошує що український колабораціонізм не мав такого значення як російський, або європейський. Дослідник мав свою типологію колабораціонізму, за якою він поділявся на приватний і державний. Основною ознакою державної співпраці – існування уряду, який був визнаний іншими державами. А основною ознакою приватного колабораціонізму, на думку дослідника, – це була вже особиста співпраця того чи іншого громадянина через ряд причин. Також В. Дзьобак вказує: «...приватний колабораціонізм може бути як ідейний, так і безідейний. Частина українського населення мала ряд ідей і причин для співпраці, а інша їх зовсім не мала...» [22, с. 254].

Ще одним істориком, який розглядав проблеми колабораціонізму на території України є С. Горак [16]. Дану проблематику, автор досліджував під поняттями нейтральності та насильницькими методами втягнення у війну, тому всю відповідальність, автор кладе на СРСР, адже вважає її політичну ідеологію тотальним пресом, який придушив національні меншини у своїй державі. Розглядаючи колабораціонізм українського населення, історик вказує, що він є відмінним від співпраці у таких європейських країнах як Норвегія, Франція чи Голландія. Дослідник, говорить, що співпрацювали із нацистами не тільки українці, але серед них були росіяни, поляки та інші. Щодо поляків, історик стверджує, що вони відмовилися співпрацювати у політичній сфері, але вдало співпрацювали у інших, це і було певною конкуренцією для українських націоналістів, щоб поставити у адміністративні кола своїх людей. С. Горак, коли давав оцінку співпраці українців з окупаційною владою, то порівнював ставлення німецької влади до інших народів, стверджував: «...становище

українців було звичайно кращим за жидів, поляків та циганів, але набагато гіршим за словаків та хорватів...» [16, с. 39].

Одним із дослідників даної проблеми був А. Подольський у своїй праці «Вони жили серед нас» (колаборація та рятування України в добу Голокосту) [66] досліджує колабораціонізм місцевого населення із окупантами в період Голокосту. Дослідник більше уваги звертає на військову співпрацю, адже вважав, що вона була як на добровільних так і на примусових засадах. Прикладом є такий фрагмент із праці: «..німецькі військові забирали військовополонених або місцеве населення для того, щоб формувати допоміжну поліцію. Цю структуру називали ще шуцманами. Мета їхньої діяльності підтримувати «новий порядок» на території. Іноді вони брали участь в репресіях, та працювали охоронцями в місцевих гетто...». Такі випадки були не тільки на території України, а й у всіх окупованих німцями країнах під час Другої світової війни. Як ми знаємо, українських колаборантів також звинувачують в участі у погромах євреїв та пропаганді фашистської ідеології: «...звичайно нацистські військові спонукали місцеве населення до цього і методи мотивації завжди були різними – від забезпечення комфортного життя, до страху концентраційних таборів...»[66, с. 70]. Говорячи про участь населення у Голокості, дослідник стверджує, що якщо і були такі випадки, то це не було все населення, а певні групи людей, які мали свої причини. Можливо серед них були такі люди, яким було байдуже на становище євреїв, а основне завдання було вижити.

У праці В. Штефана «Колабораціонізм в роки Великій Вітчизняній війні (1941-1945 рр.)» [104] можна побачити як автор пояснює, основні чинники військової співпраці. Він вважає, що український колабораціонізм, мав переважно націоналістичне забарвлення ідей. Розглядаючи проблему співпраці, автор звертає увагу на адміністративні, виробничі та інформаційні чинники співпраці. Велику увагу приділяє проблемі військовополонених, як українців та і росіян, яких чекали після звільнення радянські в'язниці та клеймо «зрадник Батьківщини». Вказує основні причини військової співпраці з

нацистами, це створення за допомогою Німеччини своїх власних військових організацій, формувань, для того, щоб створити незалежну державу. У німецьких військових формуваннях були різні національні меншини, також військовополонені, дезертири, які втікали від мобілізації в Червону Армію, куркулі, колишні «вороги» народу, які мали на меті помститися більшовицькому режиму. Щодо методів їхніх формувань то вони були різні: мобілізація, залякування, підкуп, бажання не вмерти з голоду, а для простих людей грошова винагорода. Говорячи про ОУН(б), автор стверджує, що вони самостійно боролися на два фронти, як роти німців, так і більшовиків, і участі у формуванні німецької армії вони не брали. Якщо говорити, що вплинуло на співпрацю населення із німцями, то дослідник стверджує, що це була політика більшовизму. Але політика обох режимів була жорстокою, автор так подає: «...гітлерівський режим, так як і більшовицький, не жалів українське населення. Вони кидали його на передову, бо важливішим було німецьке населення. Воюючи за чужі інтереси і за чужу країну, багато українського населення загинуло, а хто залишився – мав клеймо «колаборанта» ...» [104, с. 160–162].

Ще однією працею, яка розкриває проблему колабораціонізму «Україна 1941–1944 рр.» [42] авторів В. Кучера та А. Подольського. У своєму дослідженні науковці намагаються подати проблему колабораціонізму, як стратегію на виживання українського населення. Більш детально вони досліджували економічний колабораціонізм на окупованій німцями території. На питання чи брало участь українське населення у співпраці із нацистами, автори відповідають, що так. Причиною цієї співпраці дослідники вважають економічну допомогу від німців, для того щоб забезпечити економічну базу на фронті, також співпрацювання у господарській та побутовій сфері, для комфортного життя та виживання. Вони вказують, що українці та інші національності, які проживали на окупованій території, все таки, брали участь у співробітництві з нацистами. Також автори говорять, що прояви економічної співпраці пов'язані із політичним становищем, адже українське населення

проживало між двома режимами. Тому для того, щоб об'єктивно аналізувати кожну співпрацю, нам потрібно знати причини і її мету.

Сучасний етап розвитку історичної науки не тільки вітчизняної, але і зарубіжної приносить нам нові розробки з історії вивчення Другої світової війни. Нові методологічні підходи та способи пошуку інформацію допомогли сучасним науковцям спростувати та інтерпретувати суть проблеми колабораціонізму у сучасній зарубіжній історіографії. Ми знаємо що дана проблема є дуже популярною як у російській так і європейській історіографія. Коли ми розглядаємо історіографічні розробки російських істориків, не потрібно забувати про їхню радянську спадщину, з якої вони і до сьогодні черпають інформацію. Адже відомо, що в радянський час поняття колабораціонізм трактувалося, як рух , який мав ідейні переконання. Довгий час радянська історія приховувала дану тему співпраці громадян СРСР із німецьким режимом під час Другої світової війни, тому що це все не вписувалося у ідеальну картину радянської ідеології. Тому в той час виникає багато ідеологій, та суперечливих питань радянської історії. В сучасний час російська історична наука почала досліджувати дану проблему, але все ж таки все це є під безпосереднім контролем влади.

Говорячи про визначення суті терміну «колаборант», потрібно розглянути різні версії, адже кожний науковець вкладає у це поняття свої тлумачення. Російський історик М. Семиряга [78], зазначає, що дане поняття, є за політизоване і його потрібно розглядати у різних країнах по різному, тому це створює певну спекуляцію для істориків. М. Семиряга є російським істориком, який можна сказати один із перших почав досліджувати проблему колабораціонізму у російській історіографії. Він дав своє тлумаченню даному поняття, «колабораціонізм» співпраця громадян однієї країни з агресором у воєнний час, основною метою цієї співпраці шкода своєму народові, і розглядається як зрада своїй країні. Також історик стверджує, що за міжнародним правом характеризується, як військовий злочин [78, с. 5]. Дослідник вивчав весь радянський колабораціонізм, і тому запропонував

подвійне значення суті терміну колаборант. Перше значення означає, той хто свідомо зрадив свою країну, завдав школу СРСР та стояв на позиція німецької влади. Друге значення полягало, це той хто вимушений співпрацювати з нацистським режимом для того, щоб вижити у той час. Історик вважає, що не можна відносити будь-який контакт із ворогом до колабораціонізму, тому, що тоді можна все радянське населення називати зрадниками, адже вони так чи інакше всі були під окупацією. Автор наголошує, що грань між цими поняттями «зрадник» і «колабораціоніст» дуже відносна і легка, тому вживання цих термінів завжди призводить до різних суперечок між російськими істориками.

Російські історики дуже прискіпливо ставляться до тлумачення поняття «колабораціонізм», адже на них впливає радянська історія. Наприклад історик С. Кудряшов [40] розглядаючи дану проблему, вказує, що все ж таки між нейтральним становищем та співпрацею з окупаційною владою проходить тонка межа, але яку виявити не так просто. Саме тому автор і використовує поняття «колабораціонізм» для обох явищ. А ось вже російський історик В. Король [37] не бачить різниці між цими двома поняттями, і для нього «колаборант» – зрадник Батьківщини і ворог народу.

Сучасні російські історики Кирсанов Н., Дробязко С. [29] які відмовилися від радянської ідеології розглядають поняття «колабораціонізм» як можливість місцевого населення вижити під владою тих чи інших окупантів. У своїй праці автори аналізують життя радянського населення під час окупації, і твердять що прагнення захистити себе та своїх рідних було основною метою співпраці [29, с. 61].

Звичайно, що російські історики не можуть відмовитися від думки, що переважно військовий колабораціонізм проявлявся серед національних меншин, які вважали, що з допомогою німецької влади вони отримають незалежність для своїх країн. І саме це, вказують, автори була основна причина співпраці українців, білорусів, кримських татар.

Після того як, почалися зміни у трактуванні мотивів співпраці із окупантами, тоді ж почався перегляд типології та видів колабораціонізму. Все ж таки більшість істориків запропонували виділяти форми колабораціонізму, назви яких залежали від того, в якій сфері здійснювалася дана співпраця. Наприклад на думку історика С. Кудряшова [40], це були політична, військова і економічна співпраця. Але, крім того, він вважає, що потрібно проводити паралель між діяльністю у військових формуваннях і між участю на фронті. Тому автор пропонує «...розділяти пасивний та активний військовий колабораціонізм, які все ж таки залежали від участі у бойових діях...» [40, с. 86].

Типологію колабораціонізму також вивчав історик О. Макаров [47], який підкреслив такі основні види співпраці із німцями: політична, яка проявлялася у діяльність національних-комітетів які були російськими, білоруськими, та українськими, які претендували на велику роль у державі; адміністративна – участь у різних адміністративних органах, які були створені на місцях гітлерівським режимом; господарсько-побутова – участь у співпраці економічній та сільському господарстві; військова – участь у формування військових органів та поліції.

Типи колаборації також вивчав історик М. Семиряга [78], який вказує на те, що даних видів є багато, і вони в певній мірі залежать від форм співпраці.. Але все ж таки виділяє такі типи співпраці: побутова, економічна, адміністративна, військово-політична, культурна і релігійна. Говорячи про співпрацю, як зраду, автор стверджує, що не всі види потрібно відносити до цього твердження, тільки військова та політична співпраця не має жодного виправдання [78, с. 111].

Одну із цікавих класифікацій колабораціонізму, за характером причин взаємодії з окупантами, запропонував історик В. Малиновський [48]. Це дало можливість вже виділяти такі типи: «свідомий» колабораціонізм, коли населення через ряд своїх причин співпрацювали із окупантами, та «вимушений», коли населення для того, щоб забезпечити собі захисту були

змушені співпрацювати. Також, відокремлюють так званий «псевдо-колабораціонізм», коли до співпраці було залучено учасників різних рухів опору.

Звичайно проблематика історії Другої світової війни завжди викликала великий інтерес не тільки серед професійних істориків, але й серед дослідників. Ми знаємо, що на цю тематику написано дуже багато наукових праць, але вони не завершуються. Можна сміливо сказати, що ХХІ ст. почало активно публікувати не праці про військові перемоги чи поразки, а все ж таки питання співпраці населення з окупаційним режимом під час Другої світової війни. Такі аспекти почали розглядати у своїх дослідженнях американські та європейські науковці.

Серед них американський історик Т. Снайдер [83] який вказує: «...що в часи Другої світової війни найбільше постраждали території, які розляглися від центральної частини Польщі до західної частини Росії, тому що там панували тоталітарні режими радянської та нацистської влади. Вони перетворили частину населення на велику кількість смертей та втрат...» [83, с. 112]. Звичайно, що серед цих територій були українські землі, які постраждали від політики двох окупаційних тоталітарних режимів, і були вже на грані виживання.

Також американський історик Я. Гросс [113] вказував на те, що колабораціонізм як явище, виникає у кожній державі через збігання мотивів між окупаційною владою та сприйняття їх населенням. Автор стверджує: «...прості люди ідуть на співпрацю, якщо їм точно гарантується добробут і комфортне життя. Також, це вірогідно можливо у випадку страху за життя своє чи своїх рідних...» [113, с. 126]. На нашу думку, це можна розтлумачити так, що які б цінності та погляди не мала людина, якщо на неї насильницько тисне окупаційна влада, вона свідомо чи не свідомо піде на співпрацю, тільки з метою виживання.

Досліджував проблему співпраці українського населення з нацистами голандський історик К. Беркгоф, який у своїй праці «Жнива розпачу. Життя і

смерть в Україні під нацистською владою» [2] досліджував історію не тільки однієї етнічної групи чи національності, але всіх хто мешкав на території українських земель під час Другої світової війни. Якщо говорити про те, хто співпрацював із німцями, то автор вказує, не тільки на українців, але й називає інші меншини росіян, білорусів, татар, поляків. Але розрізняє причини та мотиви співпраці, які у всіх були різними «...одні борюся за свою незалежність та все ж таки надіявся на допомогу Німеччини, а інші хотіли просто вижити в тих екстремальних умовах нацистського панування...» [2, с. 35].

Т. Пентер [63] у своїй праці розглядав проблему колабораціонізму в регіональному плані, адже він досліджував прояви колабораціонізму на території Донбасу у економічній сфері. Автор наголошує «...багато тисяч українців працювали у важкій промисловості на користь окупаційної німецької влади, основною метою цього було забезпечення матеріального становища, адже вони споконвіку працювали у цій сфері...». Також він розглядає проблему трактування поняття «колаборант» радянською історіографією. Де описано, що усе радянське населення, яке співпрацювало із ворогом називали зрадник народу. Також автор зазначає, що більшовицький уряд проводив жорстоку розправу із колаборантами, створював спеціальні в'язниці, куди їх відправляли. Дослідник наводить статистику: «...що впродовж 1943–1950 рр. було арештовано майже 325 тисяч колаборантів, з яких половина були українцями. В той час не проводилися ніякі дослідження та не визначалися причини співпраці з ворогом...» [63, с. 36].

Відомий американський вчений Д.А. Армстронг [105] також висловив свою думку щодо колаборації на території українських земель, і сказав: «...що розглядати проблему колабораціонізм щодо українців потрібно трішки з іншого кута, суто з моральної точки, аніж в інших європейських національностей, через те, що в них не було власної держави...» [105, с. 230].

Ще один американський історик А. Рудлінг [121] у своїх дослідженнях вказував, що не потрібно пов'язувати орієнтацію ОУН на Німеччину через

їхню ідеологічну спорідненість. Автор зазначає: «... не потрібно забувати, що коли Гітлер напав на СРСР, всі західні країни підтримали Сталіна. Тому для багатьох українців Гітлер вважався меншим злом, і вони пов'язувала з ним, свою головну мету – створення незалежної держави...» [121, с. 165–166].

Історик В. Їльге [115] у своїх працях стверджував, що проблеми історії Другої світової війни для сучасної України – один із елементів націоналістичної переоцінки свого минулого та відновлення майбутнього. Він вважає, що саме наша національна історія належить до такого типу, як політична, яка в свою чергу підкреслює той умовний кордон між «нами» і «іншими». В. Їльге вказує: «...українська нація, представляє себе як окрема, відрізана від радянської ідеології та її неморальної політики, вона виглядає в період Другої світової війни нацією яка є жертвою...» [115, с. 49–50].

Проаналізувала проблему колабораціонізму на території України канадська професорка М. Ніколко [119] з критичністю оцінила історичну політику уряду України. Дослідниця ствердила, що сьогодні як і в радянський час, політичні кола вирішують хто є героєм в країні, а хто її злочинець. Авторка суворо зазначила «..що до уваги було не взято європейські стандарти, коли жертви політичного насильства є серед цивільного населення у центрі уваги – незалежно від того, хто і коли його вчинив, тому що виконавців злочину необхідно осуджувати незалежно від їхніх мотивів та станів...» [119, с. 85].

Про причини співпраці з окупантами, говорить М. Ейкель [110] (прокурор Міжнародного кримінального суду в Гаазі) яка, вказує, що мотиви для співпраці були різними: як матеріальні забезпечення, так і моральні цінності, бажання захистити себе та свою родину, боязнь що тебе не вивезуть на роботу до Німеччини чи депортують. Велику увагу авторка звернула на діяльність «фольксдойчів», німецького населення, яке було переселено на територію СРСР, та вказала, що основна їхня мета це розвідка [110, с. 103].

Ще однією дослідницею даної проблема є Т. Пентер [63], яка у своїй праці вказала, що виявити мотиви які призвели до колаборації на українських землях

є важко. Авторка, одна з єдиних хто звернув увагу на те, що для населення Центральної та Східної України не було виявлено націоналістичних мотивів, причиною цього були репресивна політика влади, тому для них основними мотивами була жага помсти та матеріальне забезпечення. Дослідниця наводить нам статистику «...Донеччині 50% колаборантів – українці, 22% – фольксдойчі, 21 % – росіяни, 7% – представники інших етносів...»[63, с. 36].

Також можемо розглянути праці німецьких дослідників. Одним з таких є історик Д. Поль [120] який, досліджував проблему єврейських погромів на території Східної Галичини і Райхскомісаріату «Україна». Досліджуючи дану проблему, автор простежив і розвиток явища колабораціонізму на цих територіях. Автор наголошує, що місцеве населення брало активну участь у єврейських погромах та знищувало євреїв. Також вказував на характер співпраці, який був як на добровільній так і на примусовій основі.

У праці ще одного німецького дослідника Р. Мюллера «На боці Вермахту» [118] ми можемо простежити як іноземне населення брало участь у співпраці з німецькими окупантами. Автор серед цих народів, перелічує і українців, які також перебували під окупацією. Щодо українців, то дослідник називає їхнє входження у місцеві органи поліції та військові формування [118, с. 145].

Німецький історик Ф. Гольчевський [112] також аналізував проблему колаборації на території України. В його праці велика увага присвячена адміністративній співпраці з німецькими окупантами. Проаналізована діяльність німецьких адміністрацій та комісаріатів на території українських земель, вказана велику кількість місцевого населення, яке працювало у цих нацистських адміністраціях.

Ще одним дослідником даної проблеми був И.Ветров [8] який, у своїй праці досліджує співпрацю радянського населення із німецькими окупантами. Він вивчає процеси колаборації різних національних меншин: білорусів, українців та росіян. Але праця більше дає даних про співпрацю російського генерала Андрія Власова і створеної ним російської визвольної армії. Також

автор визначає причини співпраці, до яких відносить матеріальні, ідеологічні, політичні та економічні. Дослідник И. Гоффман вважається одним із великих спеціалістів по антирадянських військових формуваннях. Автор не проголошує всіх колаборантів злочинцями чи зрадниками своєї Батьківщини, а стверджує: «...що кожную ситуацію співпраці потрібно розглядати під призмою причин та чинників, які вплинули на неї...» [8, с. 157].

Розглядає поняття колабораціонізму, як явище яке в кожній із окупованих країн мало свою суть польський історик Ч. Мадайчик [117]. Дослідник дає свою типологію даному явищу – «шкідлива» та «корисна», але проводити між ними межу можна тільки умовно. Суть шкідливої співпраці, означає та яка приносить школу своєму народові чи свої країні. А от корисна співпраця, була задіяна для забезпечення матеріальних умов населення. Також, дослідник визначає: «...що назвати українську колаборацію зрадництвом своєї країни неможна. Тому, що в цей період, не існувало української держави. Окупаційна політика проводилася жорстокими методами, тому йти на співпрацю із ворогом було однією із ознак вижити...» [171, с. 346].

Досліджуючи дану тему потрібно звернути увагу не тільки на історіографію проблем колабораціонізму, але й на сучасні дослідження присвячені проблемам компетентнісного підходу у шкільній освіті. На сьогодні дуже важко перелічити усіх дослідників, які вивчають проблеми компетентнісно-орієнтованого навчання. Дана проблема завжди є предметом обговорення на різних науково-освітніх конференціях та форумах. Серед усіх публікацій присвячених даній темі можна виокремити праці О. Пометуна [67], яка стверджує, що компетентнісний підхід це відповідь на нові вимоги нашого суспільства. Він передбачає інтеграційний характер освіти, співвідноситься із ціннісно-смысловими характеристиками учнів, та орієнтується на практичну спрямованість їхніх дій.

Одним із дослідників даної проблеми виступає С. Боднар [6], який вважає що компетентнісний підхід – це можливість розв'язувати різні проблеми, не

тільки за допомогою готової інформації, а й за участю розуму, творчих здібностей та життєвого досвіду [6, с. 8].

Дослідник В. Луговий [46] характеризує компетентнісний підхід, вказує, що саме завдяки йому процес навчання акцентує увагу на тому, що потрібно учневі у подальшому житті, як він зможе реалізувати отримані знання на практиці. Автор вказує, що саме за компетентнісним підходом вся увага спрямована на результаті освіти, а не на самому процесі навчання. Саме тому основним у навчанні стає результативна складова, яка виражена у всіх компетентностях, а не процесуальна [46, с.15].

Виокремили і узагальнили основні ідеї компетентнісного підходу О. Глузманов [12]. У своїй праці автор виокремлює такі функції даного підходу: операціональну, діяльнісну, технологічну, виховну, діагностичну та інші.

Дослідження про впровадження компетентнісного підходу на практиці було розглянуто у працях В. Лугового [46], Л.Хоружої [95]. У даних працях простежуються всі етапи розвитку та шляхи впровадження компетентнісного підходу у навчальному процесі.

Дослідниця Л. Хоружа [95] вказує на те, що для того, щоб компетентнісний підхід якісно реалізовувався на практиці потрібно наближувати його ідеї на педагогічний процес. Адже саме цей підхід дає нову мету навчанню. Тому потрібно щоб всі компоненти навчального процесу адаптувалися у ній. Компетентнісний підхід вимагає, щоб учень мав певні уявлення про сучасність, про світові проблеми, розумів за якими законами діє наш світ, та вмів йому протистояти [95, с.158].

Проаналізував основні змістові аспекти компетентнісного підходу дослідник І. Бех [3]. Автор вказує, що компетентнісний підхід у навчанні спрямовує свої результати не на кількість інформації, яку засвоїли учні, а на здатність дітей навчитися діяти у різних ситуаціях. Якщо в учнів сформовані усі компетентності то це найвищий показник освітнього рівня. У праці наголошується, що саме це досягнення є педагогічною метою, яка відображає потреби суспільства і кожної особистості зокрема. Також автор наголошує, що

у сучасній шкільній освіті потрібно змінити зміст освіти, особливо рівень навчального матеріалу, взаємодію між учителем та учнями [3, с.23].

О. Овчарук [58] досліджуючи проблеми компетентнісного підходу стверджує, що сьогоднішня модель освіти повинна навчити молодь вміти користуватися новітніми технологіями, бути готовити в будь який момент змінюватися і вміти пристосуватися до нових потреб, управляти новою інформацією, швидко діяти [58, с. 95].

Дослідниця Н. Бібік [4] у своїй праці зазначає, що включення компетентнісного підходу в процес освіти означає переорієнтація із процесу навчання на результат, створення нових умов для відкриття потенціалу учня, забезпечує спроможність людей відповідати запитам ринку праці [4, с.413].

Порівнює традиційне навчання із компетентнісно-орієнтованим дослідник В. Химинець [94] Аналізуючи традиційне навчання, автор вказує, що воно акцентувало свою увагу на здобуття знань, умінь та навичок, тобто формулювало тільки знаннєвий підхід у навчання. Тобто увагу була повернута тільки до самого багажу інформації, а те для чого учням ця інформація залишалось поза увагою. В той час компетентнісний підхід, не акцентує увагу на накопичення знань, а основною метою навчання вважає здатність учнів практично застосувати ці знання, вміти творчо мислити і вирішувати всі життєві ситуації [94, с.56].

Дослідниця Н. Нагорна [54] аналізує поняття «компетентнісний підхід», і вказує що це вміння учнів вирішувати проблеми, які виникають у технологічній і пізнавальній діяльності, у всіх сферах життя.

Т. Олійник [60] стверджує, про взаємозв'язок компетентнісного підходу з особистнісно-орієнтованим навчанням. Автор вважає, що саме ці підходи потребують зміни змісту освіти, переходу від такої моделі навчання, яка існує для всіх учнів, на таку яка буде враховувати особистісні орієнтири кожного учня [60, с.70].

Визначення «компетентнісного підходу» дає Ю. Рибалко [72], який стверджує, що цей підхід спрямований на кожного учня окремо, допомагає

формувати його до професійної діяльності, відповідати вимогам соціуму, вміння брати на себе відповідальність приймати рішення, володіти різними комунікативними якостями та технологіями, формує якості самовдосконалення та самоосвіти [72, с.250].

К. Баханов [1], обґрунтовує визначення компетентнісного підходу та стверджує, що саме цей підхід висуває на перше місце вміння вирішувати проблеми, які виникають у різних життєвих ситуація [1, с.36].

Сідельник Н. [79] стверджує, що в реалізації компетентнісного підходу відображено три основних аспекти: ключові компетентності, предметні вміння, життєві навички [34].

Отже, проаналізувавши трактування проблем колабораціонізму у вітчизняній та зарубіжній історіографії, можна прийти до таких узагальнень Сучасні українські історики, стверджують, що колабораціонізм – це співпраця місцевого населення із окупаційною владою, яка ґрунтується на добровільній чи примусовій основі. Дана співпраця була виражена у різних сферах побутовій та господарській, політичній та військовій, адміністративній та культурній. Усі вітчизняні історики сходяться на думці, що основним критерієм співпраці була національна приналежність. На нашу думку, поняття колаборант не підходить під визначення української співпраці із нацистами. Тому, що наше населення не мало своєї власної держави, і існувало на межі двох режимів, і робили все можливе щоб проголосити незалежність власної держави. Об'єктивно оцінювати дану співпрацю ми не можемо, тому що потрібно детально вивчати мотиви та причини співпраці. Досліджуючи європейську та російську історіографію, можемо прийти до висновку, що російські історики почали розробляти свої дослідження, які вже відрізняються від радянських гіпотез та ідей. Також вони починають відрізняти колабораціонізм від співпраці за виживання. Підсумовуючи історіографію європейських та американських дослідників, ми можемо побачити, що зарубіжні історики знаходяться у постійному пошуку нових методів та способів вивчення проблем історії Другої світової війни. Вивчаючи проблеми

колаборації на території України, вони приходять до висновку, що заохочення місцевого населення до колаборації було так званим маневром німців для полегшення роботи з колонізації і для масового знищення ворогів.

Отже, дослідивши наукові доробки присвячені темі компетентнісного підходу можемо зробити висновки. Дослідники стверджують, що запровадження компетентнісно-орієнтованого навчання сприяє адаптації учнів в усіх сферах життя, становлення його як проектувальника свого життя та усвідомленню призначення у власному житті. Автори приходять до визначення самого терміну «компетентнісний підхід», як новий підхід, що впливає не тільки на структуру знань, але і на якість освіти. Можна сказати, що на сьогодні в Україні активізувалися дослідження присвячені запровадженню компетентнісного підходу в шкільній освіті. Багато дослідників звертають увагу на компетентнісний підхід, як один із провідних напрямків розвитку національної освіти. У своїх працях науковці визначають, що саме запровадження компетентнісного підходу допоможе учням реалізувати свої ідеї та знання у правильному руслі, посприяє застосування усіх навичок, дій та операцій у конкретних ситуаціях, та виховує у них якості відповідальності за кожне сказане слово та зроблену дію.

РОЗДІЛ 2.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ У ВИХОВАННІ ТА НАВЧАННІ УЧНІВ В СУЧАСНІЙ ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

На сьогодні система освіти прагне відповідати розвитку суспільства, саме це прагнення виражається у пошуках нових методик та парадигм, що стають основою її реформування. Інструментом оновлення та досягнення високої якості сучасної освіти є компетентісний підхід. Саме це поняття в останні роки стало активно досліджуватися на українських та європейських освітніх просторах. За твердженнями європейських науковців, саме цей підхід виступив відповіддю на нові економічні вимоги постіндустріального суспільства. Компетентісний підхід передбачає інтеграційний характер навчання, орієнтується на ціннісно-сміслові характеристики молоді, спрямовується на практичну орієнтацію. Даний підхід головним вважає результати навчання, а не зміст.

Говорячи про причини, які не дозволяють оновленню освіти, перш за все треба сказати за її відірваність від потреб самого суспільства, коли молодь яка навчається не отримує повного соціокультурного досвіду, а засвоює тільки знанневий компонент. Ще однією із причин є однобічність освіти, коли немає зворотного взаємозв'язку. У зв'язку з реформами які відбуваються в освіті, основою їх, є змінна освітньої парадигми, тобто перехід від інформаційно-предметних потреб до особисто-орієнтованих. Сама ця парадигма має на меті виховання самостійних, ініціативних та відповідальних людей, які здатні взаємодіяти та вирішувати соціально-професійні завдання [69, с.11].

Рівень освіти та професійні компетенції вказують на які перетворення у всіх сферах життя здатна країна. Адже саме освіта формує той людський капітал держави, і відповідає за суспільний розвиток тих, хто буде стояти на її чолі в майбутньому. Адже всі динамічні зміни в суспільстві та постійне оновлення інформаційних технологій зумовлюють потребу у нових, сучасних фахівцях, які здатні адаптуватися в даному соціумі та вчитися протягом усього

життя. У всіх основних освітніх документах компетентнісний підхід визначають пріоритетним в сучасній системі освіти. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, концепції профільної освіти та середньої загальноосвітньої школи ґрунтуються на компетентнісно-орієнтованій стратегії [58, с.98].

У багатьох працях дослідники трактують поняття «компетентність» як міждисциплінарне, тому воно є об'єктом вивчення у різних науках. О. Пометун [69], так пояснює значення компетентнішого підходу: «...діяльність особистості складається із конкретних дій...». Коли людина виконує ці дії, вона розмірковує над їх виконанням, оцінює їх важливість та усвідомлює їх потребу, цим самим особистість розвиває у собі компетентність у тій чи іншій сфері. Якщо дана сфера є достатньо широкою, то ідеться про «ключові компетентності. Тоді ж якщо, компетентність розповсюджується у вузькому значенні, наприклад у якісь даній професії, то можна стверджувати що це предметна компетентність...» [69, с.4].

Під словом «компетентність» педагоги розуміють набір знань, умінь та навичок, які набуваються у процесі навчання та реалізуються у повсякденному житті. Саме набір цих компонентів допомагає людині розв'язати будь-яку проблему. Компетентність – це здатність проявити та застосувати усі знань та навички, власний досвід у житті та навчанні. Сформовані компетентності людина використовує самостійно у різних ситуаціях. Саме людина вирішує які стратегії застосовувати для вирішення тієї чи іншої проблеми [54, с.267].

Кожна компетентність складається із знань та вмінь, але не потрібно забувати, що в її основу також входять досвід, особистісне ставлення людини та спроможність збагнути де можна її застосувати. Структура побудови компетентності: знання, вміння, людські цінності та емоції, практичні навички та пізнавальні дії, досвід. Під складовою знань, потрібно розуміти не тільки інформацію, а й методи за яким потрібно її знайти, дослідити її правдивість та перетворити у досвід для власної діяльності. Уміння, це вміти використати у

конкретній ситуації ті чи інші знання . Самооцінювання, є однією із складових компетентності, адже людина повинна вміти адекватно оцінювати як себе так суспільство якому вона проживає [46. с.16].

Компетентнісний підхід має свої функції: операціональну, яка має на меті виявити систему знань, умінь та навичок якими володіє учень, і визначити рівень його компетентності; діяльнісно-технологічна, яка допомагає наблизити зміст навчання учня до майбутньої сфери діяльності, розробляє різні завдання та впроваджує їх у навчальний процес; виховна, яка посилено впливає на виховний процес, формує в учнів організаторські та управлінські вміння, їхню культурну особливість та професійне мовлення; діагностична, розробляє нову ефективну систему оцінювання та моніторингу результатів навчання [12, с.54].

Також вчені досліджували визначення терміну «компетенція» і прийшли до висновку, що це коло питань, якими повинна володіти людина, або це певна сфера діяльності в якій фахівець повинен володіти компетентністю. Досліджуючи термін «освітня компетенція», можемо сказати, що це є особиста якість учня яка уже закладена в ньому під час навчання. Саме освітня компетенція належить особистості, вона підлягає зміненню чи трансформації і може мати емоційне забарвлення. Перспективність компетентнісного підходу у змісті шкільної освіти проявляється у готовності учня до успішної та перспективної діяльності у всіх сферах життя. І саме основним завданням вчителя є пробудити в учневі дані компетентності, розвинути їх та навчити ними користуватися. Тому від вчителя залежить якими способами та заходами він буде це виконувати. Якщо ми розглядали тлумачення двох термінів «компетенція» та «компетентність», то можемо зробити висновок, що компетенція це знання людини в конкретній галузі, а компетентність це вже і є правильним застосуванням компетенцій [54, с.266].

В сучасному житті не тільки педагоги та учні повинні володіти компетентностями, а й кожна людина, яка хоче відповідати критеріям певної професійної діяльності. Особистість яка прагне бути успішною, повинна мати

сформовані такі якості як критичне мислення, мобільність та іноваційність. Тоді у будь-якій сфері діяльності вона буде кваліфікованим фахівцем.

Якщо говорити про структуру компетентностей, то більшість дослідників виділяють такі компоненти: ціннісний – який проявляється у вираженню суб'єктом свого ставлення до світу, соціального оточення, суспільства і до самого себе. Саме цей компонент дозволяє особистості брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності, надавати підтримку та допомогу іншим людям. Говорячи про мотиваційну складову цього компонента, потрібно сказати про ініціативність, яку бере на себе людина, наявність бажань, прагнень та намірів досягти або навпаки уникнути цілей. Наступним компонентом є когнітивний, який характеризується знанням особистості про самого себе, сприйняттям нею установок щодо діяльності. Важливим у цьому компоненті є не обсяг знань, а їхнє поширення та оновлення. Ще одним компонентом є операційно-поведінковий, який виражається в уміннях адаптуватися та ефективно діяти у різних ситуаціях. Саме цей компонент пов'язаний із постійним розвитком різних комунікативних умінь людини, надбанням досвіду, взаємодією із суспільством. Всі ці компоненти компетентності є взаємопов'язані та необхідні для розвитку особистості на набуття нею досвіду [67, с.123].

І. Бех стверджує, що трактувати поняття «компетентність» потрібно у широкому та вузькому значенні. Компетентна людина у широкому значенні на думку вченого: «..це знаюча, обізнана в певній галузі чи сфері.»[3, с.22], у вузькому значенні – це та особистість, яка на високому рівні спеціалізується в певному колі роздумів чи питань. Коли людина вміє реалізовувати знання, застосовує свій досвід та емоційний стан задля вирішення певних проблем, її можна назвати компетентною. Українські науковці вважають, що компетентність не зводиться до кількості знань та вмінь, а виражається свідомим відношенням до різних сфер діяльності [4, с.410].

Компетентнісний підхід в освіті, являє собою спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток та формування в учнів усіх компетентностей.

Під цим поняттям розуміємо, що результатом такого підходу буде формування усіх життєвих компетентностей, які потрібні будуть випускникові у майбутньому. Основою даного підходу є визнання результату освіти вищим від самого процесу навчання. Це є кардинальною зміною всіх орієнтирів та завдань сучасної шкільної освіти. Саме цей підхід в освіті вважається стрижнем ідеї неперервної освіти в світі. Даний підхід пов'язаний із особистісно-орієнтованим навчанням, адже стосується самого учня, як особистості, і тільки в процесі виконання учнем конкретних завдань буде реалізований [6, с.9].

Компетентнісний підхід у своїй сутності, має подолати розрив між освітою та потребами суспільства. Адже його ідею співвідносять до таких людських цінностей, як свобода вибору та думки, життєвий досвід та творчий потенціал учнів. Запровадження даного підходу в освіту передбачає докорінні зміни в змісті освіти, навчально-виховному процесі та технологічній структурі. Говорячи про зміни в структурі навчання, важливу роль посідає створення способів діяльності, збільшення їх технологічності та створення умов для проектних та дослідницьких робіт. Формування компетентностей, означає здатність учнів всі свої знання та навички мобілізувати в реальній ситуації. І саме це є найбільшою проблемою сучасної освіти [12, с.58].

Дослідивши визначення суті поняття компетентнісний підхід, потрібно також розглянути його ієрархію, тобто на які складові він поділяється. Науковці виділяють три рівні компетенцій. До першого рівня відносяться ключові компетентності, які застосовують на всіх навчальних предметах. Другим рівнем є між-предметні галузеві компетенції, які застосовуються в певних навчальних предметах. Третім рівнем є предметні компетенції, які відносяться в рамках одного навчального предмета. Якщо зміст освіти орієнтується саме на запровадження компетентнісного підходу у навчанні, то потрібно розробити систему компетентностей на різні рівні. Дана система має на меті включити в комплекс компетентностей різні елементи, які будуть

розвиватися в учнів поступово і не будуть залежати від навчального предмету [46, с. 23].

Українські педагоги-науковці розрізняють такі компетентності: ключові, які в свою чергу спрямовують дію особистості на вирішення складних соціальних проблем та задач; загально-галузеві, які набуває учень в усіх класах школи, незалежно від навчального предмету; предметні, які учень здобуває під час вивчення даного предмету.

Впровадження компетентнісного підходу в освіті вважається новим етапом розвитку шкільної освіти. Тому це вимагає удосконалення професійної майстерності вчителя, озброєння його новими методиками та технологіями, знання сучасних компетенцій, які допоможуть йому перебудувати навчальний процес. Для реалізації компетентнісного підходу в школі, з'являються нові вимоги до професійного розвитку вчителя. Учитель повинен вміло працювати в команді, швидко та якісно приймати самостійні рішення, вміти мобільно перебудуватися під час виникнення проблемної ситуації, ставити перед собою нові професійні задачі та вміло їх вирішувати, постійно самонавчатися та вдосконалюватися, запроваджувати різні фахові новації [59, с.499].

За даним підходом змінюється не тільки система освіти, а й організація навчання. Орієнтація в першу чергу стає на практичні результати, досвід, розвиток цінностей і життєво необхідних знань та навичок. Компетентнісно-орієнтоване навчання спрямовує освітній процес на розвиток та формування в учнів ключових і предметних компетентностей. Основними складовими компетенцій молодих людей є знання, але не якась застаріла інформація, а навпаки різноманітна та динамічно-розвиваюча, яка потрібна для певної галузі діяльності. Дану інформацію учневі потрібно не тільки засвоїти, а й знайти, перевірити її правдивість та спів ставити із власним досвідом. Ще одним складовим компетенцій є вміння, яке потрібно учням застосовувати у різних ситуаціях і при вирішенні проблем. Також потрібно не забувати про ціннісні орієнтації та вміння адекватно оцінювати себе та суспільство, які мають бути сформовані в учневі [60, с.70].

Щодо впровадження компетентнісного підходу в навчання науковці розробили загальні рекомендації. Потрібно надати перевагу особистісно-орієнтованому навчанню, це дає змогу розвивати індивідуальні особливості кожного учня. Також потрібно не забувати про проблемне навчання, яке дає змогу учням самовиражатися та самореалізовувати свої вміння. Під час впровадження компетентнісного підходу потрібно вміло застосовувати інтерактивні технології, які формують навички групової роботи та сприяють активізації творчих якостей учня. Використовувати ситуації вибору, коли учень має право вибрати, вчити їх як правильно обрати варіант, це можуть бути диференційовані завдання та індивідуальні проекти. Вчити дітей працювати в групі, висловлювати власну точку зору, вміти вислуховувати товариша, знаходити компроміс. Привчати дітей до роботи із інформаційно-комунікативними технологіями, пошуку та обробки інформації у просторах Інтернету. Залучати дітей до гурткової та факультативної роботи, проведення різних мотиваційних тренінгів та проектів, адже саме мотиваційний чинник є перший чинником формування компетентностей. Потрібно давати учням індивідуальні завдання, громадські доручення, які повинні бути обговоренні та підведенні до результату [72, с.394].

Якщо говорити про види компетентностей, то потрібно зазначити, про їхню багатогранність, складність і неоднозначність. Г. Селевко стверджує, що чим складніше та динамічніше стає життя людини, тим більше вона потребує все нових компетентностей, щоб подолати нові проблеми та виклики [76, с139]. Тому завдання сучасної освіти сформувані ті основні групи компетентностей в учневі, які він зможе збагачувати впродовж всього життя. До базових компетентностей, якими має володіти кожний випускник належать наступні. Соціальні компетентності – є одними із ключових і в своїй основі складаються з таких особливостей: співпраця в групі чи команді, реалізовувати соціальні проекти, ініціативність, навички розв'язання конфліктних ситуацій, визначити власне місце в соціальних інститутах. Здобуття учнями соціальних компетентностей допоможе їм, навчитися брати відповідальність, активно

приймати рішення та сприятиме інтелектуальному та культурному розвитку. Тому соціальна компетентність не тільки формує певні вміння, а й виховує дуже важливі якості особистості [67, с.176].

Наступною групою є компетентності продуктивної творчої діяльності. Розвиток саме цих компетенцій на ранньому етапі допомагає усвідомлено та правильно вибрати професію, стимулює до творчих та дослідницьких робіт у шкільному житті. Однією із ключових проблем сучасної освіти, є пошук обдарованих дітей. Саме дана група компетентностей допомагає їх знайти та допомогти розвинути їх потенціал. Також велику увагу приділяється розвитку творчого мислення, який виробляє у школярів навички досягнути бажаного результату та знайти вирішення проблем [67, с. 179].

Однією із найважливіших груп компетентностей є інформаційна. Адже всі зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві мають значний вплив і на освіту. Основною метою інформаційної компетентності є навчити учнів оволодінню інформаційними технологіями, умінням здобувати, осмислювати і вміло використовувати ту чи іншу інформацію. Саме ця компетентність дає можливість для використання різних видів джерел, вміння аналізувати та критично співставляти інформацію, самостійно опрацьовувати джерела, використовувати нові технології та залучати власний досвід [67, с.180].

Важливу увагу потрібно звертати на соціально-економічні зміни в країні, які спрямовані на лібералізацію соціуму та формування нових ринкових відносин. Саме тому, потрібно формувати в учнів такий ряд компетентностей: комунікативну компетентність – спрямована на опанування усного та письмового спілкування, знаннями різних мов; компетентності самоосвіти – яка повинна дисциплінувати молодих людей, та підготовлювати їх до готовності навчатися ціле життя; полікультурна компетентність – спрямована навчити поважати інші народи та нації, їхню мову, культуру, релігію [67, с. 189].

Звичайно, як у науковців так і в простих людей, виникає багато запитань, щодо того, чи спроможна сучасна українська освіта переорієнтуватися на новий підхід у навчанні. Ми вважаємо, що так, адже у нас немає іншого виходу, якщо

звичайно ми хочемо формувати повноцінного випускника, який не тільки має багаж знань, але який готовий до життя, до особистого розвитку та до активної участі у суспільному житті своєї країни. Основна робота та реалізація компетентнісного підходу покладається на вчителя. Адже саме він, повинен приділяти увагу кожній особистості, допомагати відкривати в них нові досягнення. Для того, щоб даний підхід був реалізований, учитель повинен сприяти зацікавленню учнів в даному предметі, цьому сприяє мотиваційні установи, методи та форми навчання. Учень повинен вміти висловлювати власну думку, без страху та переживань, а вчитель повинен створювати ситуативні уроки, де учень проявить ініціативність та самостійність. Саме такий підхід посприяє формування всіх ключових компетентностей учнів. Тому, що ключові компетентності, це не вміння чи навички з певного предмета, а це конкретні життєві ситуації, які потрібні кожній людині.

Головною метою у навчанні для кожного вчителя є те, щоб його учень був успішним та кваліфікованим фахівцем у своїй галузі. Тому хто як не вчитель повинен розуміти, що учневі потрібно дати не тільки знання, але й уміння використати дані знання на практиці. До ключових компетентностей, якими повинен володіти сучасний випускник школи відносять. Спілкування державною мовою, дана компетентність передбачає уміння грамотно висловлювати свою думку, як в усній так, і письмовій формі. Потрібно навчити дітей застосовувати різні варіанти мовних ситуацій у дома, школі чи на роботі. Звичайно основою даної компетентності є вільне володіння українською мовою, як на уроці так і вдома [95, с.167].

Наступною компетентністю є спілкування іноземними мовами. Адже сучасний світ вимагає від учнів володіння іноземною мовою на високому рівні. Саме знання іноземної мови є орієнтиром кваліфікованого фахівця. Математична грамотність – ще одна ключова компетентність, яка потрібна особистості. Вона не виражається у вивченні різних формул чи теорем, а виражається у вмінні вирішувати різні логічні задачі, будувати алгоритми дій, та вміти дедуктивним способом шукати логічні помилки [95, с.170].

До ключових компетентностей також відносять обізнаність у природничих науках та інноваційних технологіях. Діти повинні знати та розуміти всі явища природи та процеси які у них відбуваються. Знання та вміння використовувати інноваційні технології на практиці є важливим орієнтиром у житті людини. Дана компетентність також передбачає вміння застосовувати різні наукові методи, збирати та аналізувати інформацію.

Ще однією компетентністю є інформаційно-цифрова. Яка передбачає вміння учня збирати, оброблювати та поширювати інформацію у цифровому режимі. Також вона сприяє критичному осмисленню даних та виявлення помилкових суджень. Саме ця компетентність вчить людину бути медіа-грамотною. Звичайно не потрібно забувати про інформаційну етику, учні повинні знати, що таке авторське право та вміти користуватися ним [12, с.58].

Уміння вчитися протягом усього життя – ключова компетентність особистості, яка проявляється у бажанні учня отримувати та засвоювати знання та формувати нові навички. Випускник повинен вибудувати свою власну модель навчання, визначити цілі, яких він хоче добитися та шляхи реалізації їх. Якщо в учня сформована дана компетентність, то він має індивідуальний досвід для успішної праці, не перевтомлюється, раціонально використовує час, розвиває пізнавальну активність. Людина яка привикла усе життя здобувати нові знання завжди знайде вихід з складної ситуації, не буде чекати на чийсь допомогу, не буде губитися, а завжди знайде необхідну інформацію. Уміння вчитися протягом життя - змінює стиль мислення і життєві особливості людини. До компонентів даної компетентності належать: мотиваційний, тобто як учень ставиться до навчання; змістовний, нові знання, вміння та навички; процесуальний, якими способами потрібно користуватися. Структура уміння вчитися передбачає, що учень визначає мету своєї діяльності, він постійно проявляє зацікавленість та докладает максимум зусиль, сам є організатором своєї праці, шукає потрібну інформацію та способи її реалізації, усвідомлює та прагне вдосконалити свою діяльність [75, с.35].

Соціальні та громадянські компетентності формуються в учнів протягом усього шкільного життя. Вчителю потрібно сформувати в учнів навички компромісу, комунікації та роботи в групі. Сама ця компетентність допомагає дитині набути всіх громадянських та соціальних компонентів, які допоможуть їй у подальшому житті. Громадянська компетентність формує в учнів усвідомлення принципів та засад демократії, допомагає вивчити права та обов'язки громадянина, а також формує основні ланки патріотизму та любові до рідної землі. Учень, який володіє даною компетентністю вміє: орієнтуватися в сучасних проблемах політичного життя України, знає політичні інститути та органи місцевого самоврядування, захищає свої інтереси, права та обов'язки, виконує громадянські обов'язки, вміє роботи свідомий вибір, живе за демократичними принципами, враховує на інтереси інших людей [12, с. 60].

Підприємливість, як ключова компетентність формує в учнів такі навички як ініціативність, створення нових планів та ідей, здатність економічного та соціального зростання. Серед ключових чинників даної компетентності виражаються – само-мотивація, дисциплінованість та бажання досягти певної мети. Дана компетентність передбачає, що учень зможе співвідносити економічні потреби та інтереси свої із потребами інших людей, застосовувати моніторинг матеріальних, трудових та природних ресурсів, організувати свою власну підприємницьку діяльність, знати норми етикету в трудовому колективі, вміти співвідносити свої професійні можливості із потребами ринку праці, складати власні бізнес-плани [12, с.67].

Ще однією компетентністю є загальнокультурна грамотність. Дана компетенція формує в учнів орієнтир у різних напрямках та періодах культури. Саме ця компетентність дає розуміння дітям національної ідентичності та вираження поваги до культур інших народів. Також вона допомагає розвивати естетичні смаки та погляди. Метою загальнокультурної грамотності є розвиток учня у сфері культури особистості та соціумі, вона намагається формувати у ньому культури особистості, володіння культурною спадщиною як вітчизняної

так і світової історії, а також привчає до толерантності, плюралізму, естетики. Особистість, яка володіє даною компетентністю вміє аналізувати та оцінювати досягнення світової науки та культури, знає іноземні та рідну мови та застосовує їх в інтерактивному спілкуванні, орієнтується на національні та загальнолюдські цінності [58, с.98].

Екологічна грамотність та здоров'язберігаюча – компетентності, які формують в учнів навички раціонального природокористування, бажання дотримуватися здорового способу життя, та забезпечують екологічну безпеку. Дана компетентність може розвиватися як на спеціальних шкільних предметах так і на виховній годині, гуртках чи факультативах. Під терміном здоров'язберігаюча компетентність, потрібно розуміти характеристики властивостей учня, які спрямовуються на зберігання фізичного, психологічного та духовного здоров'я, як свого так і оточення. Основою даної компетентності є життєві навички, які сприяють веденню здорового способу життя. Серед них виділяють – спортивні : дотримання правильного харчування, ранкова зарядка, різні спортивні заняття, санітарно-гігієнічні навички, складання режиму праці та відпочинку; соціальні: ефективне спілкування, співчуття, вміння розв'язати конфліктні ситуації, навички поведінки у стресових ситуаціях, вміння комунікувати з іншими та бути лідером, самооцінка та самоусвідомлення своєї діяльності. Основною метою всіх ключових компетентностей є те, щоб учні зрозуміли що шкільні знання повинні застосовуватися у реальному житті. Адже зараз актуальніше мати навичок знайти інформацію яку не знаєш, ніж знати її. Формування компетентностей – це формування навичок, а їх ми можемо досягти, тільки через повторювальну діяльність [58, с.98].

Основними ознаками ключових компетентностей є: поліфункціональність, вона допомагає розв'язати різноманітні проблеми в різних сферах діяльності; міждисциплінарність – дозволяє застосовувати компетентності не тільки в школі, але й на роботі, сім'ї, суспільстві; багато вимірність – охоплює велику кількість знань, практичні та інтелектуальні вміння, технології та творчі здобутки [12, с.60].

У шкільній освіті формують не тільки ключові компетентності, але і предметні. Предметна компетентність – це взаємозв'язок знань, умінь та навичок у межах одного предмета. Як ключові так і предметні компетентності втілюються у змісті шкільної освіти і здійснюється це шляхом затвердження їх у цілях Державного стандарту, різних програмах та державних вимогах до навчальних результатів учнів [4, с.500].

Основними перевагами компетентнісного підходу у навчанні є: збільшення рівня продуктивності праці, формування в учнів самостійності та відповідальності, розвиток творчих здібностей та якостей; спрямування дітей не тільки засвоювати інформацію, а здобувати практичний досвід для вирішення життєвих проблем та пошуку свого місця у соціумі; уміння використати інформацію для своїх потреб; не тільки накопичувати знання, а й формувати життєвий досвід на практиці; готовність відповісти на виклики сучасного життя; самоосвіта; слідкувати за оновленням інформації [3, с.22].

Вчитель, який працює з дітьми за компетентнісним підходом, являється організатором всього освітнього процесу, адже він має безліч можливостей. Також в освітньому середовищі змінюється і роль учня, від пасивного сприйняття до дослідницької та самоосвітньої діяльності. Він повинен зрозуміти, що запорукою успішного навчання та майбутньої професії є прагнення до саморозвитку та мотивація. На кожному навчальному предметі учень має великий потенціал для розвитку усіх ключових компетентностей. Але тут вже важливі і дії вчителя, який має знайти нові способи роботи з дітьми, виходити за межі навчального матеріалу, здійснювати інтеграцію та впроваджувати інноваційні технології у навчання. Адже не потрібно вважати, що на уроці з математики ми можемо формувати тільки математичну грамотність, адже вивчення даного предмету із застосуванням нових технологій та інтеграцією з іншими галузями дають можливість сформувати велику кількість ключових компетентностей [6, с.7].

Для сучасної шкільної освіти переорієнтація на компетентнісний підхід означає: перехід від процесу навчання до його результатів, зменшення акцентів,

які ставили на накопичення великої кількості знань, умінь на формування в дітей здатності практично діяти, використовувати набуті знання та навички у повсякденному житті. Основною метою компетентнісного підходу є підготовка учня до життя, розвиток його творчих та інтелектуальних здібностей.

Сьогодні ми спостерігаємо тенденцію утвердження в науці не тільки самого поняття «компетентнісний підхід», але і впровадження його в систему освіти. Щоб реалізувати даний підхід на практиці, потрібно зрозуміти, що зростання і прогрес суспільства буде не від економічної політики, а від рівня розвитку людей. Нові педагогічні концепції ґрунтуються на ідеях саморозвитку людських ресурсів. Серед принципів фахової підготовки учителя провідним визначено реалізація компетентнісного підходу, коли вчитель немає проходити курси підвищення кваліфікації, тільки в одній галузі, а компетентності, які дозволять змінювати професії, зумовлені сучасними змінами, потребами ринку праці [46, с.18].

Якщо провести паралель між компетентнісним навчанням та некомпетентнісним то можемо побачити, такі відмінності. Основа змісту освіти є наука, яка за компетентнісним підходом розглядається як людський досвід для розв'язання життєвих проблем, тоді коли за некомпетентнісним розглядається, як взаємозв'язок фактів, термінів та законів. Під час компетентнісного навчання учень задає вчителю питання «Навіщо?» і «Як?», тоді коли за традиційним «Що?» і «Чому?». За компетентнісним підходом методи навчання використовуються та вибираються самостійно, для того щоб досягти правильної цілі, за традиційним навчанням методи і форми навчання залежать від змісту навчання. Для того щоб застосовувати вміння та навички за компетентнісним підходом потрібно життєві ситуації, тоді ж коли за традиційним навчанням тільки навчальні ситуації. Результатом навчання компетентнісного підходу є осмислений людський досвід, та вміння застосувати всі знання на практиці, тоді коли протилежне навчання бачить головним результатом навчання оволодіння знаннями, вміннями та навичками. Проводячи оцінку нагромадження знань, за компетентнісним навчанням

оцінюють здатність застосувати багаж знань для вирішення життєвих ситуацій, тоді ж коли за традиційним оцінюється тільки сам багаж знань. Компетентнісне навчання готує випускника до розв'язання всіх життєвих проблем та знайдення свого місця у суспільстві, тоді ж коли традиційне вчить оволодівати знаннями та вміннями [54, с.267].

Отже, запровадження компетентнісного підходу в освіті є сучасним орієнтиром для її вдосконалення. Адже сьогодення вимагає від нас швидко реагувати на всі нові виклики, оновлювати інформацію. Саме в цих умовах шкільна освіта має стати тою рушійною силою, яка допоможе учням-випускникам бути конкурентоспроможними та самодостатніми. Компетентність – це поєднання умінь, знань, навичок, життєвого досвіду та ціннісних орієнтирів, які допоможуть учневі реалізувати себе у житті, та вийти із усіх життєвих ситуацій. За своєю структурою компетентності поділяються на ключові, загально-галузеві та предметні. До ключових компетентностей відносимо: вміння вчитися, підприємницьку, екологічну, життєвозберігаючу, інформаційно-цифрову, загальнокультурна, громадянська, соціальна та інші. Компетентність на сьогодні стає основою для визначення людської освіченості, адже перше місце вже надається не процесу навчання та великому обсязі інформації, а результату, який показує, як учень може діяти в окремих обставинах.

РОЗДІЛ 3.

ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА ФАКУЛЬТАТИВІ З ІСТОРІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ»

Для того, щоб сформувати повноцінного громадянина своєї країни, на сьогодні, одним із пріоритетних завдань є вивчення та дослідження історії своєї держави. У сучасних умовах розпочинається реформування всіх ланок освіти, в тому числі – історичної. Основним орієнтиром загальної історичної освіти є принципи гуманізації та гуманітаризації, вся увага приділяється розвитку активної та творчої особистості, яка володіє всіма компетентностями, прагне само розвиватися. Існує багато напрямків, які б покращували якість історичної освіти, створюються різні підходи для поглибленого вивчення історії українського народу. Одним із таких напрямків є позакласна та позашкільна робота вчителя. Адже саме завдяки цьому напрямку вчитель може себе реалізувати як новатор, використовувати різні методи та форми навчання, створювати своє освітнє середовище. Такими заняттями можуть бути історичні гуртки, секції, клуби чи факультативи. Ми обрали досліджувати факультативні заняття з історії. Адже вважаємо, що на цих заняттях відбувається велика взаємодія між вчителем та учнями, учитель має час та можливість знайти індивідуальний підхід до кожного учня, як особистості.

Наше сьогодні потребує великих змін у кожній сфері діяльності, таких змін потребує і українська освіта. На даний момент в Україні поступово починає реалізовуватися концепція нової української школи. Дана концепція дає можливість реалізувати саме компетентністний підхід у навчанні школярів. Основна суть даного підходу дозволяє вчителю створити та реалізувати власні ідеї, допомогти учням отриманні знання застосовувати у повсякденному житті.. Також однією із особливостей даного підходу є збільшення годин на позакласні заняття, серед яких факультативні. Проведення даних занять учитель може урізноманітнити цікавими інноваційними методами, різними проектними роботами чи комунікативними технологіями, а також створенням

кейсів чи віртуальних екскурсій. Все це дозволить учням бути зацікавленими у відвідуванні занять та можливістю знайти для себе цікаву та потрібну інформацію.

Щоб реалізувати компетентнісний підхід у навчанні історії, потрібно перетворити його з моделі, яка належить для всі учнів, до моделі за якою кожен учень може показати свої особистісні якості. За умови компетентнісного підходу відбір та структурування навчального змісту історії підпорядковується кінцевому результату – набуття ключових та предметних компетентностей [3, с.23].

Для того, щоб постійно оцінювати та моніторити рівень сформованості компетентностей потрібно використовувати різні активні та інтерактивні методи, які забезпечують: включення всіх учнів в дослідницьку діяльність, дають можливість розв'язувати різні проблемні та ситуативні завдання, використовувати методи дискусії, обговорення, навчальних проєктів та ігор, застосовувати самооцінювання та експертну оцінку рівня сформованості компетентностей [9, с.40].

О.Пометун та Г.Фрейман [69] у своєму посібнику «Методика навчання історії в школі» вказують на рівні за якими вимірюються результати навчання в школі «... Результати навчання у школі, які досягаються не тільки на одному уроці, а на багатьох, при вивченні та дослідженні різних тем, розділів чи курсів вимірюються такими рівнями: історична свідомість учнів; історична освіченість; пізнавальні можливості школярів; розвиток предметних та ключових компетентностей; виховання та загальнокультурні особливості дітей;...» [69, с.5].

Предметна компетентність – це сукупність знань, умінь та навичок в межах одного предмету, необхідних учневі для розв'язання життєвих проблем. Історична компетентність – це можливість учня пізнавати та осмислювати минули світу та України, дізнаватися про соціальний та моральний досвід минулих поколінь, і саме на ньому формувати життєві навички. Здатність формувати історичні компетентності ґрунтується на знаннях, цінностях та

історичному досвіді, які набуваються учнем під час вивчення шкільного курсу історії. Історична компетентність має реалізовувати загальну мету базової середньої освіти та розвиток учня, як громадянина України, відповідальної та адаптованої особистості [79, с.33].

Історична предметна компетентність у своїй структурі складається: хронологічної, просторової, інформаційно-мовленнєвої, логічної, аксіологічної компетентностях.

Хронологічна компетентність допомагає учням орієнтуватися в історичному часі, та вивчати історію в хронологічній послідовності. Учні, які засвоїли дану компетентність повинні вміти: вивчати суспільно-політичні явища та процеси в конкретно-історичному часі; вміти співвідносити події та явища з епохами: знати історичну періодизацію історії світу та України. Формувати хронологічну компетентність в учнів, означає відображати у їхній свідомості послідовність та синхронність історичних подій, процесі чи явищ. Саме хронологічні уявлення є однією із умов розвитку історичного мислення школярів Вони допомагають локалізувати історичні факти у часі, співвідносити історичні дати з періодами та образами даної епохи. Вчитель має поступово продумати всі елементи уроку, адже використання хронології має бути на всіх етапах навчального процесу, від вивчення матеріалу до узагальнення та закріплення знань. Для того, щоб хронологічна компетентність була реалізована потрібно систематично та гнучко використовувати різноманітні прийоми та засоби її застосування. Серед прийомів формування хронологічних уявлень відносять: лінія часу, складання хронологічних та синхроністичних таблиць, образне позначення часу, логічні ігри, прийом «Порушення послідовності», складання календарів історичних подій, хронологічні комплекси, хронологічні рівняння та задачі. Дані прийоми дозволяють урізноманітнити уроки, зацікавити учнів та допомогти їм легше засвоїти хронологічний матеріал [67, с.178].

Просторова компетентність допомагає учням орієнтуватися в історичному просторі. Адже історія, як шкільний предмет розглядається не

тільки в часі, але й в просторі. Тому, якщо хронологія показує історичні факти в часі, то географічні та історичні карти показують їх в просторі. Науковці дослідили, що саме карти допомагають учням відбити зоровий образ в пам'яті, це може бути як територія держави, чи конфігурація кордонів. Тому вони вважають, що значення історичної карти у навчанні історії є важливим, адже саме вона є тим засобом формування просторових уявлень, географічних знань та умінь, сприяє поясненню причинно-наслідкових зв'язків та систематизує інформацію. Дослідниця О.Пометун виділила таку методику використання історичної карти на уроці історії: на кожному уроці повинна бути карта; карта повинна бути на всіх етапах навчання, як під час вивчення нової теми, так і на перевірці знань, умінь та навичок; потрібно використовувати як історичні карти так і картографічні посібники; обов'язкове користування контурною картою; карта – історичне джерело для досліджуваної діяльності учнів. Основними вміннями користуватися картою є: вміти розрізняти умовні знаки; спів-вставляти послідовність часу та відображених на карті подій; орієнтуватися в сторонах світу; досліджувати історичні елементи країни, кордони із географічними містами, річками морями. На уроках Історії України дуже важливо знати стародавні регіони та співвідносити їх з сучасними. Учень повинен знати географічне положення різних країн, вміти співвідносити розвиток історичних процесів із географічними та природними умовами; вміло користуватися різними видами географічних та історичних карт; за допомогою географічного розташування пояснювати причини і наслідки історичних процесів, основні напрямки розвитку міжнародних відносин; охарактеризовувати регіони та історичні місцевості, спираючись на карту [67, с. 189].

Інформаційно-мовленнєва компетентність допомагає учневі працювати з історичними джерелами, розвивати мовленнєві складники, вміти висловити власну думку щодо історичного процесу чи факту. Учень повинен самостійно розказувати про зміст історичного джерела, виокремлювати історичні події та явища; вміти критично аналізувати та порівнювати історичні джерела,

знаходити суб'єктивні та об'єктивні сторони інформації: об'єктивно сприймати різні точки зору історичних науковців; вміти знаходити довідкову літературу, працювати з Інтернет джерелами та розрізняти якісну інформацію; навчитися реконструювати історичні образи у слові, це може бути у вигляді опису, оповідання чи характеристики; систематизувати інформацію, складати історичні таблиці, схеми та плани; пояснювати історичні терміни та поняття, вміти аналізувати та узагальнювати матеріал. Для того, щоб реалізувати дані компетентності вчитель має давати учням самостійні завдання з пошуком та обробленням інформації. Це можуть бути різні квести, проекти, кейс-технології. Адже саме за такою роботою, учні вчаться шукати інформацію, порівнювати історичні джерела та створювати свої власні судження. Також дані задачі допомагають учням розвивати мовленнєву компетентність, тому, що під час самостійної роботи учні спілкуються між собою, обговорюють, стверджують або заперечують думки [50, с.4]

Логічна компетентність виявляється у здатності учня вміти визначити та застосувати історичне поняття, концепцію чи пояснити історичні факти та процеси. Учень повинен вміти пояснювати історичні терміни та спів ставляти їх з історичними процесами; користуватися методами аналізу, синтезу та узагальнення під час дослідження історичної події; простежувати тенденції розвитку історичного процесу; вміти визначати причини та наслідки історичної події, її значення; простежувати роль людського фактору в історії тієї чи іншої країни, визначати зовнішні та внутрішні чинники діяльності особи; розуміти протяжність історичного процесу та знаходити своє місце у ньому. Для того, щоб розвинути логічні вміння в школі потрібно використовувати спеціальні прийоми, до них відносять: прийом-гра «питання – відповідь», вчитель задає учням питання, а вони по ланцюжку відповідають на них, питання можуть бути сформовані в такій послідовності: «Які наслідки?», «Що стало приводом?», «До чого це призвело?» та інші; складання тестів; написання творчих робіт, статей, оповідання; історичні портрети та біографії; складання розповіді по поняттях та термінах; прийом «снігова куля», коли учень називає термін,

другий повторює цей термін і називає другий, так по колу, основне щоб терміни були із однієї теми; прийом «Знайди помилку», редагувати текст де є помилки чи зайві слова; аукціон імен [1, с.68].

Аксіологічна компетентність допомагає учневі формувати оцінку тому чи іншому історичному рухові, процесу, явищу чи людській діяльності. Саме ця компетентність допомагає учневі порівнювати та оцінювати діяльність історичних осіб з позиції цінностей, як людських так і національних; вміти визначити свою власну позицію щодо суперечливих питань в історії; навчитися виявляти інтереси в позиціях до суспільних станів та окремих людей, та визначити їхню роль в даній епосі; оцінювати та визначати тільки об'єктивні думки про історичні події; мати свою власну думку, щодо вразливих сторінок історії. Перш за все, при формуванні ставлень, потрібно пам'ятати три компоненти ставлення особи до чогось: пізнавальний, дослідження і переконання школяра з приводу історичного факту чи явища; емоційний, відчуття, які переслідують учня до цього історичного об'єкта, це може бути симпатія чи неприязнь, зацікавленість чи розчарування; процесуально-поведінковий, коли учень може аргументувати свою думку, щодо оцінки даного явища чи факту. На даний час в різних підручниках з історії існують різні погляди на ту чи іншу подію, тому створюють в учнів хаос. Адже вона часто відрізняються одна від одної. Деколи вчитель бере на себе бажання дати остаточну відповідь на питання, і це стає причиною не об'єктивності матеріалу, і взагалі створення міфів та оповідань в пам'яті учнів. Тому вчителю потрібно запропонувати учням самим знайти об'єктивну інформацію, а не придумувати свої власні варіанти. Учні потрібно навчити не тільки досліджувати джерела, а й розвинути вміння аналізувати та оцінювати інтерпретацію. Сучасний вчитель історії є не свідком, а інтерпретатором минулих подій. Щоб визначити достовірність тієї чи іншої події потрібно звернути увагу на кількість джерел в яких вона описана, чи вірні там поняття і чи розкривається їхня суть. У навчанні історії виділяють такі типи інтерпретації: археологічна, книги, статті, доповіді та лекції; освітня,

підручники, посібники, документи; художня, фільми, твори, романи; популярна історія, мемуари, життєві спогади [67, с.190].

При формуванні історичних компетентностей на уроці учителю потрібно застосовувати різні методики та технології, серед них можна запропонувати: проблемне навчання, кейс-технології, пошукові роботи, проекти, інтерактивні ігри та квести, прийоми рефлексивної діяльності та коментування. Також не потрібно забувати про письмові роботи, в якій розвивається творче мислення учня, це можуть бути есе, твори, історичні листи в минуле. Розвивати історичні компетентності можна не тільки на уроках історії, але й на позакласних заняттях, одним із них є факультатив [9, с.42].

Основними умовами формування предметних компетентностей історії: поєднання змісту навчання, щоб розвивати усі ключові та предметні компетентності; організація діяльності учнів поетапного формування складників: запровадження системи прийомів, методів і форм організації активного навчання, що можуть оптимально забезпечити компетентнісний результат навчання; приділення спеціальної уваги формуванню ціннісно-мотиваційного компонента історичної компетентності із постановкою відповідних завдань; обов'язкове врахування у процесі навчання: вікових особливостей, індивідуальних стилів навчання різних учнів, необхідність створення сприятливого навчального середовища, позитивної психологічної атмосфери навчання [50, с.4].

Особливостями факультативів є ряд ознак, які ми можемо зазначити; учень має право самостійно вибрати факультативний курс, добровільна участь, на кожному занятті учні можуть почути щось цікаве та оригінальне, яке виходить за межі програмного курсу історії, учитель використовує різні методи та форми проведення заняття, немає оцінювання, адже факультатив це не урок, а заняття яке приносить задоволення та цікаві знання, які можуть пригодитися на уроці. «...У факультативах частіше відтворюються сучасні досягнення науки та техніки, вчитель може виходити за межі програми і запропонувати свої варіанти проведення заняття. Звичайно, все це узгоджено з навчальною

програмою, і контролюється навчальним відділом, а в учителів є журнали обліку, де вони записують свої заняття...» [45, с.44].

Факультатив, також можна розглядати як сукупність всього профільного курсу в старших класах. Тоді на думку вчених, саме він дає змогу школяру показати свої індивідуальні особливості, показати всі свої навички та уміння. Основною цінністю факультативів є виховна функція, яка дає спроможність максимально закріпити ціннісну компетенцію [51, с.187].

Всі позакласні та позашкільні курси мають свою принципи за якими вони працюють. До принципів факультативних занять відносять: доступність, тобто вчитель має донести до кожного учня мету та завдання даного курсу; індивідуалізація, тобто кожний учень є індивідуальною особистістю, до якої вчитель має знайти підхід та розвинути його здібності; цікавості, учням повинен бути цікаво приходити на заняття, вони мають бути вмотивовані до пошуку чогось нового; без оцінювання, учні не є зацікавлені в оцінці, оскільки вчитель не ставить їм її; а їхня вмотивованість виявляється у тому щоб дізнатися більше нового та цікавого [56, с.9].

Складає програму факультативного курсу вчитель, саме він продумає всі деталі, звичайно ж спираючись на ряд законодавчих документів. Основна мета курсу не розчарувати учнів у виборі даного факультативу, їм не повинно бути нудно та не цікаво. Учитель є модератором, він використовує різні джерела інформації при вивченні даної теми. Це є дуже важливо, особливо на факультативному занятті з історії. Адже дає змогу користуватися різними джерельними ресурсами і об'єктивно досліджувати історичну проблему. Школярі можуть використовувати не тільки підручники, за якими навчаються на уроці, а й шукати інформацію в інформаційних джерелах, ходити в архіви чи бібліотеки, для пошуку цікавих фактів. При цьому в учнів розвивається інформаційна компетентність, тому що учні вчать шукати самостійно інформацію, а також аналізувати її правдивість та об'єктивність. Якщо ми говоримо про факультативне заняття, яке відрізняється від уроку, то потрібно сказати, про ще одну складову – домашнє завдання. На факультативі потрібно

дітям давати роботу додому, адже не можливо всю роботу виконати на занятті, через обмеження в часі. Особливо пошукова робота здійснюється поза факультативний час, коли на занятті учні можуть вже представляти свої роботи та розказувати про пошуки. «...Важливо, щоб під час факультативів учні обмінювалися новими знаннями та обговорювали проблему і дискутували щодо неї. Кожний учень має право на вираження власної думки, з якою інші можуть і не погодитися...» [103, с. 7].

Звичайно, на нашу думку, проведення факультативних занять з історії, буде сприяти кращому засвоєнню історичному матеріалові та прогресувати розвитку сучасної освіти. Адже факультативи допоможуть вчителю знайти індивідуальний підхід до кожного учня, а також детальніше розглянути ту чи іншу тему.

Однією із проблем на уроці є мотиваційна. Кожного разу вчителю потрібно придумати, як зацікавити учнів на уроці. І саме факультативні заняття можуть вирішити дану проблему. Коли тільки розпочинається факультативний курс, вчителю обов'язково потрібно дізнатися, чому учень обрав саме його предмет, що саме цікавить учня, що він хоче дізнатися на факультативі. Вирішивши ці питання, учитель буде мати основу для побудови курсу, а учень проявлятиме самостійність та активність на занятті. Потрібно вміло поєднати інтереси дитини із мотивами вибору факультативного курсу.

Завжди потрібно пам'ятати, що саме мотиваційна складова має великий вплив на успішність та якість, як на уроках, так і на факультативах. Тому, «...вчитель повинен звертати на мотивацію багато уваги, спів-ставляти емоції та почуття дітей, старатися формувати нові мотиви для кращого засвоєння та зацікавлення дітей...» [51, с.187].

Для того, щоб сформувати повноцінну мотивацію в учнів, потрібно: забезпечити факультативний курс цікавим матеріалом, щоб кожне заняття приносило нові знання та породжувало проблемні завдання які необхідно вирішувати; затвердити гуманне ставлення до кожного учня, бачити його як особистість; розвивати творчий потенціал в учнів, зокрема задовольняти

потреби спілкування між вчителем та учнями; збагачувати творче мислення новими інтелектуальними почуттями; намагатися сформувати в учнів допитливість та прагнення пізнати щось нове; звертати увагу на формування адекватної самооцінки; формувати прагнення до саморозвитку, брати участь у вирішенню цікавих та проблемних питань; використовувати у своїй діяльності різні педагогічні підходи, виховувати відповідальність, почуття обов'язку.

Основними завданнями факультативного курсу є такі: можливість покращення ефективності навчання; навчити проявляти інтерес учнів до самонавчання і самовдосконалення; допомогти проявляти ініціативність та творчі здібності; розвинути науковість і інтерес до практики; дати змогу сформувати уявлення про значущість даного предмету після закінчення школи. Однією із особливостей факультативного курсу є його зв'язок із шкільними предметами та темами. Також, «...на факультативних заняттях передбачаються не тільки теоретичні завдання, а й практичні види діяльності, наприклад екскурсії у різні музеї, бібліотеки, архіви, або організація історичних вечорів тощо. Проведення практичних занять більш зацікавлює учнів та мотивує їх до пізнання чогось нового, цікавого...» [45, с.47].

Якщо говорити про певні особливості факультативного курсу можна зазначити такі: факультативи стали новою формою організації, диференціації та індивідуалізації навчання учнів у закладах загальноосвітньої освіти; вони надають великі можливості методистам та вчителям використовувати різні засоби та прийоми у вивченні свого курсу; дозволяють учням самостійно вибрати над якою проблемою їм працювати; дають можливість застосовувати компетентнісний підхід у навчанні; допомагають вчителю знайти професійні нахили та орієнтації учнів.

Для того, щоб факультативне заняття було організаційно та ефективно проведено, потрібно дотримуватися певних методичних рекомендацій і створення послідовних етапів проведення. Потрібно визначити мету даного факультативу, тобто для чого вчитель хоче створити даний факультатив у школі, і які завдання він ставить перед собою та учнями. Звичайно потрібно

розробити програму даного курсу, яка буде реалізовувати мету та завдання. Одним із завданням вчителя є відбір навчального матеріалу, тобто посібників, підручників за якими буде він працювати. Після виконання цих завдань, вчитель повинен розробити певну систему вправ та завдань, які повинні відповідати програмі та показувати навчальну діяльність учнів на даному факультативі. Також потрібно не забувати про мотиваційну та стимулюючу складову навчальної діяльності, які в свою чергу будуть сприяти ефективності факультативного заняття [51, с.188].

Високу ефективність при проведенні факультативних занять засвідчує і накопичений досвід вчителя. Адже саме він дає можливість вчителю вдосконалювати індивідуальні підходи до кожного із учнів. Щоб здійснювати факультативи, вчитель повинен цілеспрямовано керувати навчальною діяльністю учнів, та впроваджувати нові методи навчання. Наприклад, методисти стверджують, що під час факультативних занять потрібно звертати увагу на такі методи: відтворення, дослідницький, частково-пошуковий. Вчені говорять, що одним із важливих завдань факультативу є розвиток в учнів умінь та навичок пізнавальної самостійності, які вони зможуть втілити у повсякденному житті [56, с. 8].

Якщо говорити про факультатив з історії, то ми вважаємо за потрібним дослідити історію Другої світової війни, а особливо проблеми колабораціонізму. Тому що, на уроках історії, коли учні вивчають тему Другої світової війни, проблема колабораціонізму не розглядається в повному аспекті, а тільки є невеличкою частинкою даної теми.

Як ми вже знаємо, явище колабораціонізму, було типовим не тільки для історії українського народу, але й для усіх історії світу. Сьогодні у школах, дана проблема ґрунтовно не вивчається, тому учні не мають можливості дізнатися про суть даного явища його причини появи на території України та наслідки. Але у сучасному суспільстві проблема колабораціонізму під час Другої світової війни актуалізувалася. Про неї гучно почали говорити вітчизняні та зарубіжні науковці, ведуться дискурси по даній темі. Тому

сучасним випускникам школи необхідно знати причини та наслідки співпраці українського населення із фашистськими окупантами, і також з'ясувати чи потрібно називати їх зрадниками своєї держави. Про це учні можуть детально дізнатися вивчаючи дану проблему на факультативному курсі.

Поняття «колабораціонізм» означає співробітництво між місцевим населенням даної країни та окупантами. Цей термін було прив'язане до історичного періоду Другої світової війни, коли ж відбувалася співпраця між місцевим населенням та німецьким окупаційним режимом. Дана співпраця велася між великою частиною європейського та азійського населення. Але нажаль, більш масового характеру вона набула на території країни СРСР, в складі якої перебував і український народ. На співпрацю українське населення штовхали різні причини, як суб'єктивні так і об'єктивні. «...У період існування радянської держави, колабораціоністів вважали зрадниками батьківщини та ворогами народу...» [70, с.248].

Ми пропонуємо вивчати проблему колабораціонізму на факультативному курсі з історії, та пропонуємо такі форми проведення занять. Наприклад, тема заняття присвячена проблемі колабораціонізму може мати назву: «Дослідження українського колабораціонізму та його типів». На цьому занятті учням доведеться проводити дослідницько-пошукову роботу для того, щоб виявити типи і види колаборації і звичайно проаналізувати причин її виникнення. Саме на цьому занятті учитель може сформулювати всі види історичної компетентності. Розвиток хронологічної компетентності буде проявлятися в уміннях учня орієнтуватися в часі, якому відбувався даний процес на території України, співвідносити історичну подію із історичним періодом, а також орієнтуватися в історичній періодизації. Просторова компетентність буде проявлятися в уміннях учнів показати на історичній карті регіони де відбувалися події. Дана співпраця населення із німецькою владою проявлялася у різних сферах: політичній, військовій, адміністративній, економічній, пропагандистській та побутовій. Тому учням потрібно дослідити на яких саме територіях проявлялися дані типи співпраці і що було причиною

кожного типу. Саме пояснення причини та наслідків співпраці, а також дослідження їх типів буде формувати в учнів логічну та інформаційну компетентність. Логічна компетентність буде виявлятися в уміннях учнів пояснювати поняття «колабораціонізм», «колаборант», в уміннях аналізувати та узагальнювати факти і простежувати зв'язки між історичними подіями. Якщо ми говоримо про причини колаборації, тоді можна виділити усвідомлені чи неусвідомлені, примусова чи добровільна. Досліджуючи причини колабораціонізму, учні мають визначити роль людського фактору, які зовнішні та внутрішні чинники спонукали їх до співпраці, які ціннісні мотиви їх переслідували, саме це уміння буде розвивати аксіологічну компетентність. Для кожного типу співпраці були характерні свої наступні ознаки: військова співпраця – участь у формуванні військових загонів, поліції і армії; адміністративна – участь в місцевих органах, сільських та міських установах; економічна – діяльність на підприємствах та установах, для забезпечення потреб німецької влади; пропагандистська – пропагування нацистської ідеології, закликання населення до співпраці; побутова – співпраця у повсякденному житті, позитивне ставлення до німецького режиму. Вивчаючи характерні ознаки кожного типу співпраці, учні формують в собі уміння логічної, інформаційної, аксіологічної компетентностей. Дане факультативне заняття потрібно проводити для учнів старших класів, тому що потрібно застосовувати дослідницько-пошукові методи роботи, аналізувати історичні джерела, та творчо підходити до їх оформлення. Саме робота із історичними джерелами, пошук та опрацювання їх, формують інформаційну компетентність. А кінцевим результатом буде обговорення даної теми, пояснення та міркування, які будуть розвивати мовленнєву компетентність. Отже вивчення даного факультативного курсу допоможе вчителю реалізувати компетентнісний підхід, а учням сформувати всі предметні компетентності. Також вивчення даної теми закріпить та узагальнить знання з історії Другої світової війни і допоможе випускникам підготуватися до ЗНО.

Однією із важливих складових історичної освіти є вивчення та дослідження історії рідного краю. Тому явище колабораціонізму, ми можемо пов'язати із краєзнавчо-пошуковими дослідженнями учнів. Дана робота також буде сприяти формуванню історичних компетентностей старшокласників.

Наприклад, запропонувати учням дослідити історію життя людей їхнього краю, які жили в той час та були залучені до співпраці із нацистами. На даному занятті учні проводять пошукову роботу з дослідженням історичної постаті, яка співпрацювала із окупантами. Ця робота дозволить учням сформувати вміння інформаційної компетентності, учні повинні грамотно та вміло використовувати історичні джерела, самостійно здійснювати їхній пошук у мережі Інтернет, або у бібліотеках, архівах. Дана компетентність дозволяє учневі аналізувати, порівнювати та оцінювати історичні джерела по даній події. Також, як ми знаємо явище колабораціонізму в науковому колі є суперечливим, адже існує багато думок, щодо його виникнення та наслідків на українських землях, тому учням потрібно об'єктивно оцінити його, дослідити різні версії українських та зарубіжних науковців. Щоб дослідити дану проблему, запропонуємо учням працювати у групах, оскільки учням потрібно зібрати достатню кількість інформації по даному завданню, це зменшить кількість роботи учням, і допоможе згуртувати клас.

Старшокласникам потрібно буде зібрати дані про людину: яка співпрацювала із окупантами, розкрити причини її співпраці, дізнатися в якій із сфер вона проявлялася та що стало наслідком її дій. Саме цей процес дозволить учням сформувати логічну, аксіологічну та мовленнєву компетентність. Адже під час дослідження, учені мають пояснити причину співпраці, до якого типу вона відносилася, та який був наслідок, це і буде формувати логічну компетентність. Також дії людини, яка співпрацювала з ворогом, потрібно оцінити з погляду загальнолюдських та національних цінностей, виявити потреби та мотиви даної співпраці, дослідивши це в учні розвивається аксіологічна компетентність. Звичайно перед початком дослідження учитель пояснює суть колабораціонізму, та пояснює учням, що за

радянських часів усіх людей, які співпрацювали з німецьким окупаційним режимом називали ворогами народу або зрадниками, тому після завершення війни, коли вони поверталися додому, вони змушені були переховуватися від більшовицької системи. Також діти мають усвідомлювати, що багато із місцевих громадян співпрацювало, щоб вижити в цих екстремальних умовах. Адже вивчаючи історію українського народу, вони знають, що українське населення пережило важкі часи, бо перебувало під двома тоталітарними режимами. Завершуючи свої дослідження учні презентують їх у класі, це можна зробити використовуючи різні методи, проєктів, створення презентацій та теоретичні підсумками. Під час презентації учні вказують хронологічні рамки та географічне положення на якому відбувалася явище колабораціонізму, і так у них формується хронологічна та просторова компетентності. Також дана робота буде формувати в учнів громадянську компетентність, адже досліджуючи явище колабораціонізму, учні будуть бачити, що перебуваючи між двома ворогами український народ використовував дане явище для створення власної держави. Дана факультативна робота допоможе учням більш детально дізнатися про суть явища колабораціонізму, також закріпити знання по даній темі, і звичайно вивчити історію свої родичів чи сусідів.

На уроках з історії, детально не вивчаються окремі проблеми та явища, оскільки на них не виділено часу. Тому це можна допрацювати на позакласних заняттях. Також, однією із відмінностей між уроками та факультативами є література. Оскільки на уроці учень переважно користується підручником, або шукаю додаткову інформацію у мережі Інтернет, тоді ж коли на факультативі є необмежена кількість історичних джерел, які учень може опрацювати. Вчитель вибирає з якою літературою їм працювати.

Тому при досліджуванні проблем колабораціонізму, вчитель може запропонувати учням тему заняття «Вивчення проблеми колабораціонізму у радянській, вітчизняній та зарубіжній історіографії». Дана тема розрахована на більше занять і тому її варто використовувати у старших класах. Також ця тема

допомагає вчителю у формуванні предметних компетентностей. Вчитель може організувати роботу у групах. У кожній групі буде своє завдання, наприклад, як тлумачать явище колабораціонізму радянські, вітчизняні та зарубіжні історики.

Дослідження історіографії на факультативах з історії, ми вважаємо, є доцільним, оскільки завдяки цьому, учні могли зіставляти думки різних науковців істориків, аналізувати їхні твердження і тільки об'єктивно розуміти суть даної проблеми. Дана тема допомагає сформувати інформаційно-мовленнєву компетентність, адже учні вчать критично аналізувати історичні джерела, зіставляти думки істориків, бачити їхню різноманітність та сприймати її. Також старшокласники вчать, реконструювати образи минулого у різних формах словесних чи описових. На основі зібраної інформації учням потрібно навчитися складати плани, які можуть бути простими чи складними, також систематизувати інформацію у вигляді таблиці або схеми, це допоможе їм швидше опрацювати дану інформацію. Таким чином буде формуватися учень-науковець, який може готувати дослідницькі проекти для участі у МАН. Робота буде важкою і потребуватиме багато зусиль від учнів.

На першому етапі вчитель повинен пояснити учням, як працювати з такою проблематикою. Першим завданням для учнів є пошук різних статей чи підручників авторів, які вивчали цю тему. Вчитель є координатором дій учнів, він дає їм поради та вказує, де можна знайти інформацію. Після того, як учні знайшли джерела їм потрібно їх опрацювати та проаналізувати цитування істориків, щодо проблем колаборації на території України. На початку заняття учні вже знають, що така співпраця існувала не тільки на українській території, а й на всіх окупованих Німеччиною землях. Також, їм потрібно зазначити, що у країнах, де відбувалася співпраця з німцями, були рухи опору, учасники яких боролися за звільнення своїх територій від окупантів. Потрібно не забувати про український рух опору, а ми знаємо, що це Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія, які боролися як за відновлення української держави. Звичайно, що радянська історіографія

замовчувала існування цих українських легіонів, тому, що називала їх зрадниками та колаборантами. Якщо учні поцікавляться, чи була ця співпраця, учитель повинен пояснити, що так була, але вона мала на меті за допомогою фашистських сил створити власні військові формування, для того, щоб почати боротьбу за визволення своєї країни. Учні повинні розуміти, що в період Другої світової війни, українське населення перебувало під двома окупаціями, не потрібно забувати про більшовицьку. Саме це стало основною причиною співпраці з нацистами. Вчитель повинен дати пояснення учням, як об'єктивно працювати з радянською історіографією, і пояснити учням, що в ній не містилося інформації про справжні причини співпраці. Коли учні опрацьовують дані факти, то вчать логічно думати, зіставляти всі факти, знаходити позитивні та негативні моменти співпраці, це допомагає розвивати логічну компетентність.

Коли проголосили незалежність України, тоді вже у повний голос заговорили про трагічні і невідомі історії українських колаборантів. На ці питання відповідає наша, вітчизняна українська історіографія. А саме такі вітчизняні історики, як В.Шайкан [99], О.Потильчака [71], Я. Грицака [17]. Проаналізувавши праці зарубіжних істориків, учні побачать, як американські та європейські вчені досліджували співробітництво українського населення із німцями, розглянуть типологію колабораціонізму, зрозуміють, які вони виділяють причини співпраці та наслідки співробітництва. Серед зарубіжних істориків можна дослідити праці Дж. Армстронга [105], В. Їльге [115], Д. Поля [120]. Також, не забути звернути увагу на сучасних російських істориків, як вони обґрунтовують думки про співробітництво радянського населення взагалі та українців окремо. Нам потрібно зрозуміти, чи відійшли російські історики вже від радянської ідеології, та як вони пояснюють поняття «колабораціонізм». Після закінчення дослідження учнями складається проектна робота з використанням наочного матеріалу та інформаційних технологій. Учні повинні цитувати різні думки істориків та не забувати робити свої власні висновки.

Поглибити знання учнів, розвивати творчих та активних особистостей, які будуть прагнути до самоосвіти – основні завдання факультативного курсу. Саме ці завдання ми можемо вирішити на історичних заняттях, якщо будемо працювати за такими напрямками: учні завжди будуть дізнаватися щось нове; самостійні дослідження основа наших занять; пошук інформації; використання тільки нових методів та прийомів у роботі; творчий підхід. «В процесі оволодіння учнями знань, вони визначають проблему дослідження, чому зараз вона є актуальною, створюють різні гіпотези та шляхи її вирішення» [56, с. 9].

Накопичувальний досвід вчителя має велике значення та ефективність під час проведення факультативів. Тому, що вчитель, який працює і в урочний, і в позаурочний час, має бажання завжди дізнаватися щось нове та цікаве, є сучасним інноватором. Ми вважаємо, що факультативи це один з найдоступніших форм для того щоб застосувати диференційований та компетентнісний підхід у навчанні дітей, який дає можливість самовдосконаленню, індивідуальному підходу до учнів. І звичайно, якщо сучасний вчитель буде застосовувати нові методи і форми у своїй діяльності, його позакласна робота буде розвиватися на високому рівні. [58, с.42].

Отже, факультативні заняття є одними із типів позакласних занять учнів у закладах середньої освіти. Вони дають змогу підвищити самостійність в учнів, збагатити їх новими знаннями та розвивати творчих і активних особистостей. Основними особливостями факультативів є поглиблене вивчення матеріалу, застосування різних методів та прийомів навчання, розвиток усіх предметних та загальних компетентностей. Ці заняття допомагають учителеві історії більш детально викладати важливі проблеми тієї чи іншої теми, які на уроці через обмеженість в часі не може подати. Також факультативи не є обов'язковим заняттям, тому їх відвідують діти, які хочуть дізнатися щось нове і більше вникають у проблеми історії. На таких заняттях багато уваги приділяється пошуково-дослідницьким та креативним методам. Адже учні вчать самостійно шукати інформацію, аналізувати її та об'єктивно досліджувати. Ми вважаємо, що однією із цікавих тем на факультативах з історії є вивчення

проблеми колабораціонізму під час Другої світової війни на українських землях. Тому, що на уроках з історії ця проблематика розглядається скупю, тільки в контексті інших тем. Також однією із найважливіших задач для вчителя історії є формування компетентнісного підходу як в урочний так і позаурочний час. Адже наші учні є повноправними суб'єктами навчального процесу, вони є самостійні, творчі, відповідальні, критично мислячі, тому наша мета допомогти їм взаємодіяти із великим чи малим соціумом, навчити їх реалізуватися в ньому та набути життєвих компетентностей, і все це можна зробити завдяки проведенню компетентнісного навчання.

Розділ 4.

ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Урок № 35

Клас 10

Тема: Проблема колабораціонізму на українських землях в роки Другої світової війни.

Мета уроку:

навчальна:

- охарактеризувати суть поняття «колабораціонізм» та його історичне значення; (логічна компетентність)
- проаналізувати основні види колаборації та причини їх виникнення; (логічна компетентність)
- визначити особливості співпраці українського населення із окупантами; (логічна компетентність)
- закріпити та узагальнити знання по даній темі. (логічна компетентність)

розвивальна:

- розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; (логічна компетентність)
- розвивати вміння логічно і аргументовано висловлювати власну думку, бути толерантним під час дискусій; (мовленнєва компетентність)
- розвивати вміння працювати в групах; (загальнокультурна компетентність)
- розвивати вміння виділяти головне і другорядне; (логічна компетентність)
- розвивати вміння аналізувати і критично ставитися до думок інших; (аксіологічна компетентність)
- розвивати вміння знаходити відповідну інформацію, критично її аналізувати; (інформаційна компетентність)
- формувати вміння аналізувати історичні джерела; (інформаційна компетентність)

- розвивати навички аналізу історичних фактів; (логічна компетентність)
- розвивати навички роботи з історичною картою; (просторова компетентність)
- формувати хронологічні та картографічні знання; (хронологічна та просторова компетентність)
- розвивати вміння оцінювати дії історичних осіб та об'єктивно їх аналізувати; (аксіологічна компетентність)

виховна:

- виховувати в учнів почуття патріотизму; (громадянська компетентність)
- виховувати інтерес до предмету історія України на основі теми; (загальнокультурна компетентність)
- сприяти формуванню національної свідомості, самосвідомості та ментальності учнів; (громадянська компетентність)
- виховувати вміння працювати в парах, поважати думку інших; (загальнокультурна компетентність)
- виховувати толерантне ставлення до інших народів; (загальнокультурна компетентність)
- виховувати об'єктивну думку при оцінюванні історичних подій; (аксіологічн компетентність)
- виховувати в учнів самостійність, креативне мислення, кмітливість; (загальнокультурна компетентність)
- виховувати почуття причетності до історії свого народу;(громадянська компетентність)

Тип уроку: комбінований, з елементами пошукової роботи.

Обладнання: підручник, карта «Україна 1941–1943 рр.», роздатковий матеріал, додаткова література, мультимедійна дошка, проектні роботи.

Основні терміни: «колабораціонізм», «окупаційний режим».

План уроку

1. Суть поняття «колабораціонізм». Історичні передумови співпраці.

2. Види колаборації та причини їх виникнення.

3. Колаборант – герой чи зрадник?

Хід уроку

Час	Етапи уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітки
3 хв.	Організаційний момент	Привітання, перевірка присутніх		
5 хв.	Перевірка домашнього завдання		<p>1) <i>Усно:</i> Метод «Мозковий штурм» 1. Коли і як розпочалась Друга світова війна? 2. Коли було остаточно окуповано українські землі німецькими військами? 3. Що таке режим окупації? 4. Яку називалися адміністративні німецькі органи? 5. Як заходи були спрямовані у «Новому порядку»? 6. Що означає поняття «Голокост»?? 7. Які наслідки мала фашистський окупаційний режим? 8. Хто такі «остарбайтери»? 9. Як називався план поневолення українських земель та його суть? 10. Що сприяло активізації руху</p>	

			<p>опору на території України?</p> <p>2) <i>На карті:</i> Покажіть територію Рейкомісаріату «Україна» та охарактеризуйте його особливості? Покажіть на карті територію Трансністрії та охарактеризуйте її особливості? Покажіть на карті територію Дистрикт Галичина та охарактеризуйте її особливості?</p> <p>3) <i>Письмово:</i> Розгада ти кросворд на тему «Окупаційний режим»</p>	
2 хв.	Етап мотивації	<p>Метод «Коло думок» !Як ви гадаєте, чому колабораціонізм асоціюють з словом зрадник?</p> <p><i>Перегляд відеоролика</i> «Колабораціонізм - зрада чи можливість вижити»</p>		
2 хв.	Актуалізація опорних знань		<p>1. Яку епоху ми вивчаємо?</p> <p>2. Які особливості епохи?</p> <p>3. <i>Вправа</i> «Асоціація» (кілька учнів виходять до дошки, їм</p>	

			<p>пропонуються словосполучення до яких вони мають підібрати асоціацію)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Остарбайтери - Новий порядок - Голокост 	
20 хв	Вивчення нового матеріалу	<p>1. Робота з поняттям:</p> <p>Колабораціонізм – це складне явище, що супроводжується добровільною чи вимушеною, співпрацею місцевого населення з окупаційною владою</p> <p>Історичні передумови співпраці:</p> <p>Український народ впродовж років не мав власної держави. Багато українців не вважали своєю державою СРСР, а ще більше не хотіло ставати лояльними до радянської влади переживши жорстокий тоталітарний режим.</p> <p>– Короткочасна історія Центральної Ради, Гетьманату й Української Народної Республіки в Києві (1917—1919) завершилася окупацією більшої частини України Червоною армією і утворенням</p>	<p>Що таке колабораціонізм?</p> <p>Що стало історичними передумовами співпраці?</p> <p>Чому українське населення не хотіло бути лояльним до радянської влади?</p> <p>Що було причинами переходу українського народу на бік німецької адміністрації?</p> <p>Доведіть що саме доба Української революції посприяла цим процесам?</p> <p>I-Група «Військовий колабораціонізм»</p> <p>II-Група «Політичний колабораціонізм»</p>	

		<p>окупаційним більшовицьким режимом</p> <p>2. Види колаборації:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Адміністративна; • Політична; • Військова; • Культурна; • Побутова; • Релігійна; • Економічна; <p>!!«Пошукова робота» (учні шукають інформацію по основних ознаках співпраці)</p> <p>Причини колаборації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - страх за своє життя та близьких; - кар'єризм, пристосуватися до нових умов життя; - бажання помститися радянській владі (за репресії, розкуркулення, голодомор); - ідеологічне несприйняття радянської влади, антисемітизм; - позиція радянської влади щодо військовослужбовців, які ставали зрадниками; - прагнення за допомогою 	<p>III-Група «Економічний колабораціонізм»</p> <p>IV-Група «Культурний колабораціонізм»</p> <p>V-Група «Побутовий колабораціонізм»</p> <p>Що було основними причинами колаборації? Обґрунтуйте їх?</p> <p>Чи можна вважати людей які ішли на співпрацю з німцями зрадниками? Як це можна пов`язати з причинами?</p> <p>Які українські збройні формування були під контролем нацистів?</p>	
--	--	---	--	--

		<p>Німеччини, створити свою незалежну державу;</p> <p>3. Робота з історичними джерелами.</p> <p>!!! Клас об'єднається в 3 групи, завданням кожної є пошук та аналіз історичних джерел:</p>	<p>I група: радянська історіографія:</p> <p>II група: вітчизняна історіографія</p> <p>III група: зарубіжна історіографія</p> <p>!! Проаналізувавши документи, учні складають коротку доповідь і розпочинають дискусію.</p>	
6 хв.	Узагальнення та систематизація		<p>Метод «Гаряча кулька» (учні передають з рук в руки, називаючи швидко не замислюючись терміни, ім'я, що стосується теми).</p> <p>Метод «Акваріум» (учні утворюють два кола, перша група, яка складає внутрішнє коло відповідає на запитання зовнішнього, згодом міняються місцями)</p>	

3 хв.	Висновки	<p>- колабораціонізм був одним із поширених явищ під час Другої світової війни;</p> <p>- окупаційний режим не міг функціонувати без співпраці з місцевим населенням, а тому закликав до колаборації їх;</p> <p>- українське населення з різних причин ішло на співпрацю: через кар`єризм, ідеологічні пристосування, прагнучи помститися комуністичному режиму, через страх смерті, прагнення боротися за волю України;</p> <p>- аналізуючи історичні джерела ми можемо побачити парадигму різних думок та теорій, але нам потрібно самостійно аналізувати та спів ставляти думки науковців, щоб дослідити дану проблему.</p>		
1 хв.	Домашнє завдання		Творчо-пошукове завдання: «Прояви колабораціонізму у моєму місті/селі».	

ВИСНОВКИ

Отже, дослідивши та проаналізувавши проблематику колабораціонізму у вітчизняній історіографії, ми можемо побачити, що існує велика кількість думок та тверджень, щодо визначення суті поняття «колабораціонізм». Але якщо підсумувати всі думки українських істориків, то можемо сказати, що термін «колабораціонізм» – це співпраця між населенням та окупаційною владою під час окупації. Українські вчені намагалися пояснити підстави співпраці, тому вони виділяють примусову та добровільну. В дослідженнях науковців ми можемо прослідкувати, що кожний з них намагався охарактеризувати сфери у яких співпрацювали місцеві до них відносяться: економічна – співпраця на підприємствах чи інших побутових закладах для того, щоб забезпечити себе матеріально; військова – співпраця у військових формуваннях, поліції; адміністративна – діяльність у адміністративних органах влади; побутова – співпраця у господарському побуті. Визначаючи причини співпраці, багато істориків схиляються до національного чинника. Тому і виділяють такі течії співпраці – українську, російську, білоруську та інші. Говорячи про причини колабораціонізму, історики вказують різні варіації. Одні говорять про політичні мотиви – створення власної держави, адже як ми знаємо на той час український народ перебував на межі двох окупації – нацистської та більшовицької. Інші історики, які досліджують історію Голокосту, твердять про антисемітські погляди у співпраці, тобто що український народ брав участь у вбивствах та погромах євреїв. Досліджуючи цю проблеми, ми вважаємо потрібно у більшому аспекті, адже не можна говорити, що весь український народ був проти євреїв, якщо і були окремі випадки то вони були незначні, так само ми можемо говорити вже і про антипольський чи антибільшовицький колабораціонізм. Ми вважаємо, що термін «колабораціонізм» не можна застосовувати для співпраці українського населення із німцями, адже якщо співпраця і була то вона точно не шкодила власній державі, а тільки мала на меті створити умови для її проголошення.

Також ми простежили дослідження проблеми колабораціонізму і у зарубіжній історіографії, і можемо визначити її особливості. Наприклад дослідження сучасних російських істориків вже починає відрізняється від радянського підходу. Автори відкривають нові підходи та способи для визначення суті «колабораціонізм». Велику увагу починають приділяти типології та визначенню причин співпраці. Звичайно, що російські історики акцентують увагу на те, що колабораціоністами все ж таки були національні меншини СРСР, які мали на меті вийти із її складу. Також більшість істориків не використовують принцип об'єктивності у своїх працях, тому розглядають співпрацю як зраду Батьківщини. Проаналізувавши історіографію американських та європейських істориків, ми бачимо у їхніх працях описані причини та чинники співпраці. Щодо українського населення, автори стверджують, що основними чинниками була невизначеність людей та те, що гітлерівський режим заохочував їх до співпраці, щоб полегшити собі становище та пришвидшити знищення ворога.

Розглядаючи питання компетентнісного підходу в сучасній шкільній освіті, хочемо сказати, що сучасна освіта в Україні, повинна бути такою, щоб кожний випускник, який закінчує школу, був вже підготовлений до самостійного життя, до саморозвитку і самореалізації та засвоїв усі життєво необхідні компетентності. Впровадження компетентнісного підходу у навчання важливий крок для реалізації європейської системи освіти. Адже компетентнісний підхід – новий орієнтир, який тільки починає впроваджуватися в українську систему освіти. Кожний учень, за даним підходом має не тільки засвоїти багаж знання, але й навчитися використовувати їх на практиці, під час вирішення життєвих проблем. Науковці виділяють дві групи компетентностей: ключові та предметні. До ключових компетентностей відносять: володіння рідною мовою, спілкування іноземними мовами, підприємницька, здоров'язберігаюча, інформаційна, соціальна, громадянська, математична, уміння вчитися протягом усього життя та інші компетентності. Щодо предметних, то вони поділяються залежно від

навчального предмету. Історична компетентність складається із хронологічної, просторової, інформаційної, аксіологічної, логічної компетентностей.

Розвиток предметних історичних компетентностей можна побачити не тільки на уроках з історії, але й на позакласних заняттях. Одним із напрямків таких занять є факультатив. Дані заняття сприяють підвищенню мотивацій та самостійності в учнів, також поглиблюють нові знання і розвивають творчі здібності в дітей. За допомогою факультативних занять учні стають більш активними і прагнуть до пізнання чогось нового. Однією із особливостей занять є різноманітні методи навчання. Говорячи про факультативи з історії, то на них вчитель має можливість підібрати більш науково-пошукові методи, які покращують самостійну роботу учнів. Програма факультативних занять не може відрізнитися від шкільної, але дає можливість учителю більш детально опрацювати ті теми, які через обмежений час на уроці не вдається. Факультативи відвідують не всі учні тому, що вони не є обов'язковим заняттям, а тільки ті учні, які хочуть більш поглиблено вивчати історію, яким цікаві історичні процеси та явища. Одним із головних завдань вчителя є зацікавити учнів своїми заняттями, мотивувати їх для відвідування. На факультативних заняттях з історії багато уваги приділяється науково-пошуковим методам, які розвивають в учнів не тільки самостійність, творчість, бажання створити щось нове, а й всі ключові та предметні компетентності. Ми вважаємо, що вивчення проблем колабораціонізму є важливою темою, яка потребує більш глибокого вивчення на факультативних заняттях. Оскільки ця проблема на уроках історії не розглядається окремо, а є тільки складовою теми Другої світової війни. Учні повинні знати тлумачення даного поняття, вміти аналізувати причини його виникнення, а також наслідки. Дану тему можна вивчати в різних аспектах: дослідження суті та типів співпраці українського населення із нацистами; вивчення історії рідного краю та історії людей, які співпрацювали з ворогом; вивчення проблеми колаборації у контексті історіографічних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баханов К. Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: посібник для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 127 с.
2. Беркгоф. К. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою. Монографія. К., 2011. 454 с.
3. Бех І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія*. К., 2009. С. 21–24.
4. Бібік Н. Компетентність у навчанні. Енциклопедія освіти. Київ, 2008. 1040 с.
5. Біскуп А. Проповідники ворожнечі. Львів, 1986. 71 с.
6. Бондар С. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8-9.
7. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945). Львів, 2003. 203 с..
8. Ветров І. Економічна експансія третього рейху в Україні 1941-1944 рр. К., 2000. 232 с.
9. Власов В. Методика тематичного контролю навчальних досягнень учнів з історії в контексті компетентнісно-орієнтованого навчання. *Історія в школах України*. 2007. №6. С.39-43.
10. Гісем М. Колабораціонізм. Його природа, типологія і прояви в роки Другої світової війни. *Історія в сучасній школі*. К., 2012. № 1. С. 34 –35.
11. Гісем О., Мартинюк О. Голокост в Україні (1941–1944). К., 2007. 100 с.
12. Глузман О. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 51-61.
13. Головка М. Зарубіжна історіографія про національні світогляди трансформації в контексті подій Другої світової війни. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. К., 2012. Вип 19. С. 104–107.
14. Гончаренко О. Висвітлення проблеми функціонування окупаційної адміністрації райхскомісаріату Україна в сучасній вітчизняній історіографії. *Гілея*. К., 2015. № 1. С. 116–119.

15. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Методологія. Історіографія. Джерелознавство*. К., 2016. С. 5–23.
16. Горак С. Українці і друга світова війна: досвід співпраці з Німеччиною, 1941–1942. *Український історик*. 1979. № 1–4. С. 20–62.
17. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. К.; *Гене́за*. 1996. 360 с.
18. Даниленко, С. Дорогою ганьби і зради. Київ, 1970. 340 с.
19. Дашкевич Я. Вступне слово, або про проблеми колаборантства. Перша Українська дивізія Української Національної Армії: історія створення та національно-політичне значення. Львів. *Новий час*. 2002. 172 с.
20. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. *Енциклопедія історії України*. К., 2007. Т.4. 528 с.
21. Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 роки). К., 2012. 174 с.
22. Дзьобак В. Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей*. К., 2008. Вип. 11. С. 252–276.
23. Дітер П. Фашистська окупація України 1941–1944 у працях західних вчених. *Український історичний журнал*. К., 1994. С. 127–236.
24. Дмитрук О. Майже кожний десятий житель Вінниці підписав документ про співпрацю з окупантами. *Країна*. К., 2016. № 19. С. 47–50.
25. Добрецова В. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму. Львів, 1976. 204 с.
26. Дробот І. Окупаційний режим гітлерівської Німеччини на території України в роки Великої Вітчизняної війни у світлі сучасних історичних досліджень. *Історія в школі*. К., 2009. № 5–6. С. 1–3.
27. Дробязко С. Вторая мировая война 1939–1945. Восточные легионы и казачьи части в вермахте. М., 2001. 48 с.

28. Зякун І. «Український» колабораціонізм: історіографія проблеми. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та новації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Частина І*. Суми, 2013. С. 183–186.
29. Кирсанов Н., Дробязко С. Великая Отечественная война 1941 – 1945 гг.: национальные добровольческие формирования по разные стороны фронта. *Отечественная история*. М., 2001. № 6. С. 60 – 75.
30. Клець В. Військовий колабораціонізм етнічних німців в роки Великої Вітчизняної війни. *Україна у Другій світовій війні*. Дніпропетровськ, 2010. С. 39–48.
31. Коваль М. ОУН-УПА: між «третім рейхом» і сталінським тоталітаризмом. *Український історичний журнал*. К., 1991. № 2–3. С. 99–100.
32. Коваль М. Друга світова війна і Україна (1939–1945 рр.). Історіософські нотатки. К., 1999. 76 с.
33. Коваль М. Друга світова війна та історична пам'ять. *Український історичний журнал*. К., 2000. № 3. С. 3–21.
34. Коваль М. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): спроба сучасного концептуального бачення. К., 1994. 336 с.
35. Коваль М. Україна: 1939–1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. К., 1995. 192 с.
36. Ковба Ж. Колаборація українців і долі євреїв на теренах України періоду другої світової війни. *Запорожские еврейские чтения*. Запоріжжя, 2000. Вип. 4. С. 33–49.
37. Король В. Трагедія військовополонених на окупованій території України в 1941- 1944 рр. Київ, 2002; 270 с.
38. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Львів, 1992. 72 с.
39. Косик В. Чи співпрацювали українці з німцями?. *Нариси історії України та українців*. Івано-Франківськ, 2002. С. 91–92.
40. Кудряшов С. Предатели, «освободители» или жертвы войны? Советский коллаборационизм (1941–1942). *Свободная мысль*. М., 1993. № 14. С. 84–98.

41. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944). Львів, 2010. 328 с.
42. Кучер В. Подольський А. Україна 1941–1944 рр. К., 2011. 362 с.
43. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя та заслуги. Свічадо. Люблин. 1990. С 61.
44. Литвин В. Україна в окупації. *Україна в Другій світовій війні*. К., 2004. С. 191–340.
45. Логвіненко Н. Факультативи як форма організації диференціації та індивідуалізації навчання старшокласників. *Українська література*. К., 2003. С 43-48.
46. Луговий В. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 13-26.
47. Макаров О. Коллаборационизм и сотрудничество в Великой отечественной войне. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. Нижнийгород. 2011. № 3. С. 185–191.
48. Малиновский В. Кто он, российский коллаборационист: патриот или предатель? *Вопросы истории*. 1996. № 11–12. С. 164–166.
49. Марущенко О. Сучасна українська історіографія і проблема колабораціонізму в роки німецько-фашистської окупації України. *Сторінки воєнної історії України*. К., 2003. Вип. 7. С. 49–56.
50. Мірошніченко В. Предметна компетентність учнів як ключовий орієнтир сучасного навчання історії у школі. *Історія та правознавство*. 2007. №32. С.2-5
51. Миропольська Н. Факультатив як чинник використання естетико-виховних технологій у позакласній роботі. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. К., 2010. С 185-188.
52. Михайлюк М. Нацистський режим і Україні: побут дозвілля окупантів. *Історичний журнал*. К., 2007. № 5. С. 101–111.
53. Мищак І. Сучасна історіографія політики гітлерівського окупаційного режиму на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни. *Університет*. К., 2008. № 4. С. 49–61.

54. Нагорна Н. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. Виховання і культура. 2007. № 1-2 С. 266-268.
55. Наумова І. Друга світова війна в історичній та національній пам'яті сучасна історіографія. *Гілея*. К., 2012. № 12. С. 187–194.
56. Неділько В. Факультатив, розвиток наукових здібностей та профорієнтація учнів. Українська мова і література в школі. К., 2000. № 12. С.1-10.
57. Нікольський В. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. Донецьк, 2003. 624 с.
58. Овчарук О. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : Світовий досвід та українські перспективи. К., 2004. 112 с.
59. Окуловський О. Компетенції і компетентнісний підхід в навчанні. *Молодий вчений*. 2012. №12. С. 499-500.
60. Олійник Т. Реалізація компетентнісного підходу в навчальному процесі на перекладацькому відділенні факультету іноземних мов ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2006. С. 69-71.
61. Орлянський В. Деякі особливості української колаборації в роки Другої світової війни. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2008. Вип. 29. С. 205–212.
62. Пастушенко Р. Компетентнісна модель навчання історії. *Історія та правознавство*. 2005. №2. С.2-4.
63. Пентер Т. «Робота на ворога» чи «примусова праця» у вугільній промисловості Донбасу під час окупації 1941–1943 рр. *Український історичний журнал*. К., 2005. № 1. С. 34–41.
64. Погорєлов А. Співпраця населення Миколаївщини з німецько-румунською окупаційною владою в 1941-1942. *Співпраця СРСР і Німеччини у міжвоєнний період та під час Другої світової війни: причини і наслідки*. К., 2012. С. 265–275.
65. Подольський А. Проблема коллаборации на Украине в период Холокоста: некоторые аспекты исследования и историография. *Друга світова війна і доля*

- народів України: матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції*. К., 2006. С. 381–392.
66. Подольський А. «Вони жили серед нас»... (колаборація та рятування України в добу Голокосту. *Уроки минулого: Історія голокосту в Україні*. К., 2009. С. 65–74.
67. Пометун О. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ, 2018. 208 с.
68. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. К., 2007. 144 с.
69. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*. № 6. 2007. С. 3-12.
70. Польова З. Порівняння методологічних підходів до осмислення проблем колабораціонізму та опору. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, Вип. 24. 2014. С 247–254
71. Потильчак О. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941-1944). К., 1997. 29 с.
72. Рибалко Ю. Компетентнісний підхід у науково-педагогічній літературі. Педагогіка вищої та середньої школи. 2012. Вип.35. С. 392.
73. Романько О. Крым в период немецкой оккупации. Национальные отношения, коллаборационизм и партизанское движение (1941-1944 гг.). М., 2014. 414 с.
74. Романько О. Немецкая оккупационная политика на территории Крыма и национальный вопрос (1941–1944). Симферополь, 2009. 272 с.
75. Савченко О. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті*. К., 2004. С. 34-52.
76. Селевко Г. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138-143
77. Семененко В, Петровський В. Особливості колаборації в Україні та Західній Європі в роки Другої світової війни у компаративному аспекті (англо- та німецькомовна історіографія). *Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. К., 2019. Вип. 28. С. 41–53.

78. Семиряга М. Коллаборационизм. Природа, типология и проявление в годы Второй мировой войны. М., 2000. 864 с.
79. Сідельник Н. Професійна компетентність майбутнього вчителя історії як педагогічна проблема. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал. Суми. 2011. № 1. С. 32–37.
80. Склоніна І. Радянська політика пам'яті про колаборації періоду нацистської окупації як інструмент національної політики. *Національна та історична пам'ять*. 2013. №3. с. 118-141.
81. Сливка Ю. Союз хреста і капіталу. Львів, 1970. 176 с.
82. Смолій В. Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ ст. К., 2002. 952 с.
83. Снайдер Т. Кровавые земли: Европа между Гитлером и Сталиным. К.: Дуліби, 2015. 584 с.
84. Стецкевич В. Україна в роки навали (1941-1945 рр.): спроба аналізу сучасного історіописання окупаційної доби та актуалізація проблеми. *Сторінки воєнної історії України*. К., 2005. Вип. 9. С. 172–193.
85. Стецкевич В. Воєнно-мобілізаційна кампанія в Україні в перший період Великої Вітчизняної війни: історіографія проблеми в контексті часу 40-х – 90-х років. Кривий Ріг, 1996. 459 с.
86. Стецюк В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни як породження більшовицького та нацистського режимів: проблема класифікації. *Співпраця СРСР і Німеччини у міжвоєнний період та під час Другої світової війни: причини і наслідки*. К., 2012. С. 180–186.
87. Сурмач О. Греко-католицька церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941-1944 рр). Львів, 2001. 110 с.
88. Суховерська І. Проблеми трактування колабораціонізму в роки Другої світової війни у сучасній російській історіографії. *Східноєвропейський історичний вісник*. Суми, 2018. Вип. 6. С. 147–155.
89. Тесленко Д. Спогади Н. Григораж як джерело з історії нацистської окупації м. Дніпропетровська. *Вопрось германской истории*. Дніпропетровськ, 2009. С. 188–204.

90. Титаренко Д. Висвітлення взаємовідносин України та Німеччини на сторінках окупаційної преси Донбасу(1941-1943 рр.). *Вопросы германской истории*. Дніпропетровськ, 2000. С. 43–49.
91. Туркевич Ю. Риси характеру митрополита Андрея Шептицького. *Атлас*. Львів, 1990. С. 30-36.
92. Усач А. Місцеві колаборанти та Голокост в Україні: перспективи і виклики дослідження. *Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти*. К., 2018. С. 41–48.
93. Фоменко А. Проблема коллаборационизма во Второй мировой войне. *Международная жизнь*. Чернігів, 2010. № 5. С. 32–46.
94. Хвіст В. Кримсько-татарський колабораціонізм в роки Другої світової війни: сучасне бачення. *Вісник аграрної історії*. К., 2005. № 11. С. 114–120.
95. Хоружа Л. Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідеї. К., 2007. 202 с.
96. Шайкан В. Актуальність проблеми колабораціонізму в Україні в роки Другої світової війни. *Сторінки воєнної історії України*. К., 2005. Вип. 9. С. 344–350.
97. Шайкан В. Колабораціонізм в Україні в роки Другої світової війни: характерні риси та особливості. *Історія в школі*. К., 2006. № 5. С. 4–17.
98. Шайкан В. Повсякдення українців у роки німецької окупації 1941-1944 рр. К., 2010. 80 с.
99. Шайкан В. Українська інтелігенція напередодні Другої світової та Великої Вітчизняної воєн: витоки колаборації. *Український історичний журнал*. К., 2006. С. 83–92.
100. Шайкан В. Соціально-політичні та економічні причини колабораціонізму на теренах рейхскомісаріату Україна та військової зони в роки Другої світової війни. Кривий Ріг, 2004. 151 с.
101. Шайкан В, Шайкан В. Ідеологічні рудименти і український національно-визвольний рух. *Друга світова війна і доля народів України*. К., 2006 р. С. 369–380.
102. Шарко В. Сучасний урок: технологічний аспект. К., 2006. 220 с.

103. Шкатула О. Розвиток учнівських компетенцій як основа успішного навчання. *Історія та правознавство*. 2009. №8. С.6-8.
104. Штефан В. Колабораціонізм в роки Великій Вітчизняній війні (1941-1945 рр.). К., 2010. С. 152–167.
105. Armstrong J. *Ukrainian Nationalism*. New York and London, 1963. 361 s.
106. Anpassung. Kollaboration – Widerstand. Kollektive Reaktionen auf die Okkupation. *Hg. von W. Benz u. a.* Berlin, 1996. 149 S.
107. Carrel P. *Unterheheen Barbarossa. Der Marsch nach Russland*. Frankfurt, 1982. 520 s.
108. Codo E.M. Guerilla Warfare in Ukraine. *Ukrainian Qwarterly*. 1961. № 17. P. 204-218.
109. Dallin, Alexander. *Deutsche Herrschaft in Ruland 1941-1945. Eine Studie ber Besatzungspolitik*. Dsseldorf, 1958, 981 s
110. Eikel M. Division of Labour and Cooperation: The Local Administration under German Occupation in Central and Eastern Ukraine 1941-1944. *Holocaust in Ukraine*. Washington, 2013. P. 101-120
111. Gerlach, Christian. *Kalkulierte Morde: die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weirussland 1941 - 1944*. Hamburg, 1999. 578 S.
112. Golczewski. Frank. *Ukraine im Zweiten Weltkrieg. Geschichte der Ukraine*. Berlin, 1993. S. 241-260.
113. Gross Jan T. Themes for a Social History of War Experience and Collaboration. In: Deák István, Princeton University Press, 2000. 327 p
114. Herbert U. *Fremdarbeiter. Politik und Praxis der “Auslander-Einsatzes in der Kriegswirtschaft der Dritten Reiches*. Berlin. 1986. 494 s.
115. Jilge W. Competition among Victims? The Image of the Other in Post-Soviet Ukrainian Narratives on World War II. 2008. P. 47-66.
116. Kodo E. *La Resistencia en Ucraina*. Buines Aires.1964. 565 S.
117. Madajczyk Cr. *Faszyzm i okupacje 1938–1945. Wikonywanie okupacji przez panstwa Osi w Europie*. Poznan, 1983–1984. S. 335-390.

118. Müller, Rolf-Dieter. An der Seite der Wehrmacht. Hitlers ausländische Helfer beim “Kreuzzug gegen den Bolschewismus” 1941 –1945. Berlin, 2008. 208 S
119. Nikolko V. Collective Trauma Memories, and Victimization Narratives in modern Strategies of Ethnic Consolidation: The Crimean Tatar Case. Crisis and Change in Post-Cold War Global Politics: Ukraine in a Comparative, Perspective. London. 2018. P. 69-96.
120. Pohl, Dieter. Schauplatz Ukraine: Der Massenmord an den Juden im Militärverwaltungsgebiet und im Reichskommissariat 1941 – 1943. München, 2000. S. 135-173.
121. Rudling A. Theory and Practice: Historical Representation of the War Time Activities of OUN-UPA. P. 165–166.
122. Torzecki. Ryszard. Die Rolle der Zusammenarbeit mit der deutschen Besatzungsmacht in der Ukraine für deren Okkupationspolitik 1941-1944 *Okkupation und Kollaboration*. Berlin. S. 239 –272.